

בית טרזין והקרן להנצחת חללי גטו טרזין
מברכים את
ועידת התביעות נגד גרמניה
במלאת לה יובל חמישים.
בהוקרה על התמיכה ועל שיתוף הפעולה.

מה בגיליון

14	נוספו לארכיון	2	בפתח הגיליון
19	מחיי המוסיקה	2	פרידה מחברים
20	טרזין בספרים ופרסומים	4	בית טרזין בפעולה
24	מן העיתונות והאינטרנט	8	דור ההמשך
26	הודעות ופניות	9	המרכז החינוכי
27	תגובות לדפי קשר	10	עבודות תלמידים וסטודנטים
28	דמי חבר	11	לא על הרוח לבדו
		12	מאירועי הזמן

בפתח הגיליון

יובל חמישים שנה לועידת התביעות

בשנת 2001 מלאו חמישים שנה לועידת התביעות נגד גרמניה, הגוף המייצג את העולם היהודי בכל נושא הפיצויים והתביעות מגרמניה. לרגל האירוע התקיים ב- 27 בנובמבר 2001 טכס חגיגי באודיטוריום של 'יד ושם'. האירוע התקיים ביוזמת 'יד ושם', 'לוחמי הגטאות', 'משואה'

וימורשת'. בית טרזין מ צטרף לתודות וברכות על הפעילות המבורכת של ועידת התביעות בארץ ובעולם כולו.

כיום ועידת התביעות ממלאת תפקיד מפתח בכל ההסכמים החדשים שהושגו ויושגו בעניין הקרן הגרמנית: "זיכרון, אחריות ועתיד" – פיצויים לעבודות פרך וכפייה, התוכנית השוויצרית בעניין פליטים - הסדר עם הבנקים השוויצרים והחזרים של חברות הביטוח. על פי אתר הבית באינטרנט, השגיה של ועידת התביעות בחמישים שנות קיומה:

- א. חלוקת פיצויים ל כ- 500,000 ניצולי שואה, מ- 67 ארצות.
- ב. סכום הכספים שחולק הוא מעל 100 ביליון מרק גרמני.
- ג. ועידת התביעות חילקה מענקים לאר גונים ומוסדות אשר פועלים לרווחה סוציאלית של ניצולי שואה, למוסדות הנצחה העוסקים בתיעוד, במחקר השואה ובחינוך להנצחת זכר השואה. סכום הכספים שחולק הוא מעל 500 מיליון דולר.

מאז שנת 1997 נתמך 'בית טרזין' בידי ועידת התביעות, ומתוך תמיכה זו התאפשרה במידה רבה צמיחתנו בשנים האחרונות – החל מהמענק שהעניקה ועידת התביעות להקמת אולם תצוגה ע"ש יעקב אדלשטיין, שדרוג מערכת המחשבים, הקמת אתר אינטרנט, הוצאת קטלוג וקידום הפעילות החינוכית של בית טרזין. בשנת 2000 העניקה ועידת התביעות תמיכה להקמת התערוכה הנוכחית המוצגת בבית טרזין, "קמרד – קראו לו חבר", על עיתון הילדים מגטו טרזין. הפרויקט הבא בתמיכת ועידת התביעות הוא הקמת כיתת לימוד, ולקראת סוף 2002 אנו מקווים לאישור מענק לשדרוג המוזיאון ההיסטורי.

ברצוננו, אם כן, לברך ולהוקיר את ועידת התביעות על פעילותה ולקוות להמשך שיתוף פעולה פורה.

חברים מוזמנים לבקר באתר ולקבל מידע עדכני, כתובת האתר: <http://www.claimscon.org>

פרידה מחברים

וילי גרואג יחסר לנו

בראשית הופעתם של *דפי הקשר*, לפני למעלה מעשרים שנה, החליטה מועצת העמותה להנצחת חללי גטו טרזין, כי לא יפורסמו בהם הספדים, כדי לא לגרום בבוא הזמן לתחושת אפליה בקרב משפחות החברים שילכו לעולמם, על מי שנכתוב ועל מי שלא נכתוב, אולי מתוך חוסר ידיעה על פטירתו. במרוצת השנים עקפה עורכת *דפי קשר* את ההחלטה, כאשר ביקשה לכתוב על אחד מדור המייסדים שהלך לעולמו, על ידי כך, שכתבה על החומר, שמסרה משפחתו אחרי פטירתו לארכיון בית טרזין. אולם אצל וילי גרואג הדבר בלתי אפשרי: הוא מסר כבר לפני שנים לארכיון אוסף יקר ערך של הוריו, עמו וטרודה גרואג, ובו עשרות ציורים ועבודות יד של ילדים שנעשו בהדרכתה של טרודה כגננת בגטו, ציורי משפחת גרואג מטרזין, שירים ומסמכים.

וילי גרואג היה קשור בכל נימי נפשו לבית טרזין מראשית רעיון הקמתו, דרך כל שלבי בנייתו, עיצובו ופעילותו. בשנים 1984 - 1989 כיהן כיושב ראש העמותה ואחרי שפרש היה זה במשך שנים רבות תפקידו המסורתי לשמש יושב ראש לכנס השנתי של העמותה, שבו הייתה נבחרת ההנהלה החדשה.

משפחת גרואג הייתה יחידה במינה בתולדות גטו טרזין : שלושה דורות נותרו בחיים עם שחרורו - עמו וטרודה, וילי רעייתו מדלה לבית שטיין , ובתם הקטנה אווה, שנולדה בגטו. הישרדותם בגטו באה בראש וראשונה בזכות עבודתה של מדלה כרפנית בענף החקלאות , שסיפק את תוצרתה למפקדה הגרמנית. אולם הגורל הכה במשפחה זמן קצר אחרי העליה ארצה והצטרפות הזוג הצעיר לקיבוץ מענית : מדלה (מרים) חלתה בשיתוק ילדים , שנגדו לא הייתה אז תרופה , ונפטרה בגיל 28 בספטמבר 1946.

וילי נולד בשנת 1914 כבן הבכור לטרודה ועמו, בעל בית חרושת ללתת בטייניצ'יק שליד אולומאוץ, ולמד כימיה על מנת להמשיך בעיסוק המשפחה. בנעוריו הצטרף לתנועת הנוער מכבי הצעיר ואחרי הכיבוש היה חבר הנהגתה ודמות מרכזית בה. בגטו טרזין עבד תחילה כעגלון, אולם מתוך תחושת שליחות עזב את עבודתו ה"יוקרתית" במושגי הגטו והצטרף למחלקה לטיפול בנזק, בה שימש מנהל מעון הבנות L – 410, דמות נערצת על החניכות והמחנכות. לפני עלייתו ארצה הפקיד וילי במוזיאון היהודי בפראג מזוודה עם מאות ציורי ילדים, שנעשו בגטו בהדרכתה של פרידל דיקר – ברנדייס, שנשמרה אצלו אחרי שפרידל נשלחה בסתיו 1944 לאושוויץ. בקיבוץ מענית חזר וילי למקצועו כדוקטור לכימיה ועבד שנים רבות בבית חרושת גלעם ליצור עמילן ודברי מזון אחרים. אולם בנפשו היה וילי, כמו הוריו, אמן: הוא צייר, למד בסדנאות בתל אביב, אייר את בטאון הקיבוץ, הכין ציורים לחגי ישראל, שלח לחבריו בנאמנות ברכות עם איוריו הקטנים, הוציא חוברות זיכרון למדלה ולהוריו. באפריל 1999 התקיימה בגבעת חביבה תערוכה מיצירותיו. אשתו השניה תמר, אם בנו גדעון ובתו ענת, נפטרה בשנתה בפברואר 2001, כאשר וילי כבר היה מאושפז בבית החולים הסעודי בקיבוץ, שם נפטר ב – באוקטובר 2001.

שנת חייו האחרונה בכסא גלגלים הייתה קשה לכל בני משפחתו ולחבריו ויותר מכל - לו עצמו. אנחנו נזכור את וילי - או ויליצ'יק, כפי שקראו לו החניכות שלו - כפי שהכרנו אותו במשך השנים רבות: אדם מקסים, שנשאר צעיר בנפשו, פתוח ליופי, לחוויות.

המסך ירד

נאוה שאן, אז עדיין ואווה שנובה, הייתה שחקנית ובמאית בגטו טרזין והופיעה שם, בין השאר, במחזה יחיד של קוקטו קול אנז' ובמחזה שידוכים לגוגול בבימויו של גוסטב שורש, וביימה, בין השאר, את מחזה הילדים הגחליליות לפי ספרו של הסופר הצ'כי קרפיאט (Karafiát) ואת מוגלי לקיפלינג. ואווה, ילידת 1919, רצתה מאז ומתמיד להיות שחקנית, כמו אמה מגדה, ואכן, כבר בגיל שמונה הופיעה על במת תיאטרון וינוהראדי בפראג ומגיל 19 ומצאה את מקומה כשחקנית על בימות צ'כיה. ביולי 1942 היא נשלחה עם הוריה ושתי אחיותיה לגטו טרזין ושרדה בו עד לשחרור. אחרי עלייתה ארצה ב – 1948 שהתה ואווה, עתה נאוה שאן, זמן מה בקיבוץ נאות מרדכי ואחר כך בגבעת ברנר, אך כל רצונה היה לחזור לבמה. ואכן, תפקידה הגדול הראשון בתיאטרון הבימה, בדמות הבת האילמת במחזה אמא קורז' לברכט, זיכה אותה בביקורות נלהבות, אך לא מנע את פיטוריה מהבימה כעבור חמש שנים בגלל "מבטא זר". מאז ועד לפרישתה בשנת 1988 הופיעה נאוה שאן על במות שונות: בתיאטרון חיפה, בתיאטרון הקאמרי, בתיאטרון באר שבע, הציגה על פני כל הארץ, כמחזה ליחיד, את רקוויאם לטרזין לפי ספרו של יוסף בור, והשתתפה בשישה סרטים ישראלים. בשנת 1991 ראה אור ספרה האוטוביוגרפיה להיות שחקנית בהוצאת הקיבוץ המאוחד.

בשנותיה האחרונות עברה נאוה לגור אצל בתה אורה ובני משפחתה בקרית טלז – סטון שבהרי ירושלים. על אף בריאותה הרופפת לא הייתה נאוה שאן מחמיצה שום אירוע הקשור ליוצאי צכיה ונפגשה עם חוקרים צעירים, שביקשו לדלות ממנה זיכרונות על חיי התרבות בגטו טרזין. היא נפטרה ב-3 באוגוסט 2001 אחרי מחלה קשה.

בית טרזין בפעולה

רשמו ביומן – פעילויות עתידיות

יום השואה תשס"ב

כבר ארבע שנים מתקיים ביום השואה בבית טרזין – בשיתוף עם המועצה האזורית עמק חפר, יום פתוח לדור הראשון ולדורות ההמשך, חברי העמותה ותושבי עמק חפר ולקהל הרחב. היום מתחיל ב-9:00 בבוקר ומסתיים בשעות הצהריים. ביחד אנחנו עוברים את השעות הקשות של היום הזה ולאחר הצפירה המשתתפים מוזמנים למפגש בקבוצות קטנות מונחות הדנות בקושי לחיות עם הזיכרונות, בדרכי הנצחה, בקשרים בין הדורות על רקע אירועי השואה ועוד. מדי שנה אנו מייחדים לדיון בנושא מסוים. לקראת יום השואה חברים יקבלו הביתה הזמנה עם פרוט לגבי הנושא שייבחר.

כנס 'נשים ושואה'

בחודש אפריל 2002 ייערך כנס בנושא 'נשים ושואה', בשיתוף בית טרזין עם הפקולטה למדעי החברה והמרכז להוראת השואה בבית ברל ובית לוחמי הגטאות. הכנס יתקיים בין ה-28 ל-30 באפריל בשלושת המוסדות: היום הראשון יתקיים בבית ברל, ויהיה בעל אופי אקדמי. היום השני, שיתקיים בבית טרזין, ישים דגש על מפגש עם בני דור ראשון שני ושלישי. בלוחמי הגטאות ייערכו סדנאות, וביקור בתערוכה סביב נושא הכנס. כבר עתה מתכנסים נציגי שלושת המוסדות על מנת לבנות את תכנית הכנס. "זהו פרויקט ייחודי של שיתוף פעולה בין שלושת המוסדות", מדגישה אניטה טרסי, "ואני מקווה שהוא יתרום להפריה ההדדית בינינו". הכנס מיועד לחוקרים, למורים, לארגוני נשים ולקהל הרחב. רשמו את התאריכים ביומן.

היסטוריה, מוסיקה וזיכרון

סדנה למוסיקאים צעירים מגרמניה, צ'כיה וישראל המנגנים מוסיקה מטרזין ומוסיקה קלאסית שנוגנה בגטו, התקיימה בסוכות 2001 בבית טרזין. על אף מתקפות הטרור שהתרחשו באותה התקופה, הגיעו 14 צעירים ומוריהם מחוץ לארץ ו-14 מוסיקאים צעירים מישראל. הסמינר התקיים זה הפעם השניה והוא פרי יוזמת צוות בית טרזין ופולקאר אהמלס, מנהל קונסרוטוריון ע"ש הרטל – שוורין ויו"ר הנוער המוסיקלי באזור מקלנבורג – וורפורמן, גרמניה. תכנית הסמינר הייתה עשירה מאד, וכללה בנוסף ללימוד המוסיקה מטרזין הרצאות בנושאים היסטוריים, תרבותיים וחברתיים הקשורים לגטו טרזין, לשואה ולהנצחתה. בנוסף הושם דגש מיוחד על האפשרות שהמשתתפים משלושת הארצות יקיימו דיאלוג בנושא אמנות וזיכרון, יפתחו

אחריות להנצחת השואה כל אחד ממקומו . טיול בארץ וסיור מודרך ב ' יד ושם ' הוסיפו רבות לדיאלוג שהתפתח ולתחושת המחויבות המשותפת לקראת העתיד .

את כיתות הא מן הדריכו פרופ ' אמילי ברנדסון – ישראל (קול), פרופ' מתתיהו קליג - גרמניה (פסנתר), פרופ' פאוול קלינג - קנדה (כינור), אדית קראוס - ישראל (פסנתר), אלן שטרנפלד – ישראל (פסנתר) ומיכאל הרן - ישראל (צ'לו). בין המרצים רות בונדי , פרופ' מתתיהו קליג, פרופ' דוד בלוך , מרכוס גרהרד , מנהל ארכיון אולמן בדורנך , שווייץ, יעקב לוריא , מחזאי, אווה ופטר ארבן ומנקה אלטר שהשתתפו בהופעות של יצירה עממית בגטו , ארי פולמן , במאי סרטים ואניטה טרסי, מנהלת בית טרזין .

בפתיחה החגיגית ב – 30 בספטמבר השתתפו רודולף דרסלר , שגריר גרמניה בישראל, אבי פרימור , סגן נשיא אוניברסיטת תל אביב ושגריר ישראל בגרמניה לשעבר. ברכות חמות נשלחו על ידי שמעון שטיין, שגריר ישראל בברלין וגדעון פז, ראש קרן התרבות אמריקה – ישראל. פרופ' מתתיהו קליג - פסנתר ותלמידתו הייקה אוסטרופ – סופרן, ביצעו שירים באידיש בעיבוד של ויקטור אולמן .

באותו יום נערך ערב מחווה לכבודם של הפסנתרנית אדית קראוס והכנר פאוול קלינג , ששניהם לקחו חלק בחיי המוסיקה של גטו טרזין וממשיכים בפעילותם המוסיקלית עד היום. לקראת סיום השבוע, ב – 4 וב – 6 באוקטובר, נערכו שני קונצרטים בביצוע משתתפי הסדנה : בבית וינה, גבעת חיים - איחוד ובאולם טארג בעין כרם . באודיטוריום ' יד ושם ' בירושלים נערך ב – 5.10 קונצרט בשם *מלחינים מטרזין מקיימים דיאלוג עם יוהאנס בראהמס* , רסיטל לפסנתר בביצוע אמנים אורחים, הפסנתרנית פרידריקה האופה והבריטון כריסטופריד ביבראך , שכלל יצירות של קראסה, ריינר, האס ואולמן, מאסירי טרזין, ויצירות בראהמס שבוצעו בגטו .

"ראינו בקיום הסדנה חשיבות רבה, הן בצד המקצועי המוסיקלי, והן בחשיפת המשתתפים לנושא השואה בכלל, על מנת ליצור דיאלוג שתחילתו בעבר והמשכו בעתיד", אומרת אניטה טרסי, מנהלת בית טרזין . אם מדברים על המש כיות, נקשרו יחסים חמים בין הצעירים הישראלים , הגרמנים והציבים אשר נמשכים עד היום . שלוש מבין המשתתפות הישראליות מוזמנות , בינואר 2002 לשוורין, גרמניה לנגן בסדרת קונצרטים לציון יום השנה לשחרור אושוויץ – בירקנאו. ביום המתנדב שהתקיים בבית טרזין בחנוכה 2001 ליוו את האירוע כמה ממשתתפי הסמינר . הם נגנו שירי חנוכה, הופיעו בביצוע יצירות מטרזין וחלקו עם הקהל את חוויותיהם מן הסמינר . הכנות הסדנה, שדרשו עבודה רבה ומאומצת, וביצועה הלכה למעשה לקחו כל צוות בית טרזין וביחוד יונת קלר, רכזת המבצע.

הסדנה נערכה בחסות שגרירי גרמניה וישראל ואבי פרימור , סגן נשיא אוניברסיטת תל אביב ולשעבר שגריר ישראל בגרמניה. הסמינר התאפשר בסיוע גורמים רבים והרשימה ארוכה . ברצוננו להודות לארגון "גינס מוסיקל", נוער מוסיקלי מקלנבורג – וורפומרן, גרמניה, ועידת התביעות נגד גרמניה – 1999 וקרן התרבות אמריקה – ישראל.

*

מתוך דבריו של אבי פרימור בפתיחת הסדנה :

"...הייתי רוצה להתמקד על יחסי ישראל – גרמניה... אני זוכר זמנים בהם הישראלים – עמך סרבו לקיים כל מגע אישי עם הגרמנים . זו הסיבה שניתן היה לקיים קשרים במישור הפוליטי והכלכלי אך לא במישור התרבותי . תרבות מערבת יחסים בין אישיים . איש לא האמין שיום אחד נגיע

לחילופי תרבות אינטנסיביים במישור בין אישי כפי שקורא היום . הסמינר הוא הביטוי ליחסים אלה וזה נפלא לראות גרמנים צעירים וישראלים ביחד מתמודדים עם העבר ... אני מאחל לכם הרבה הצלחה."

שינויים בצוות בית טרזין

אחרי שש שנות עבודה פורייה פרשה בלהה רובין מעבודתה כרכזת המפעל החינוכי בבית טרזין, על מנת לממש את חלומה להקדיש את כל זמנה לעבודה חינוכית באמצעות דראמה תרפיה . אנו מאחלים לה הצלחה והנאה רבה בעבודתה. עם עזיבתה, מינואר השנה, נתמנתה יונת קלר למנהלת המרכז החינוכי. יונת היא בוגרת חוג לתיאטרון ולימודי יהדות, במאית ושחקנית, עבדה ב'משואה' וכרכזת תרבות במועצה המקומית עמק חפר . הפרויקט הראשון שניהלה היה אוצרות התערוכה 'קראו לו חבר', וארגון וניהול כנס 'היסטריה, מוסיקה וזיכרון'. אניטה חביב אחראית על נושא קשרי החוץ והדור השני, י, על פיתוח תכניות חינוכיות וכן על השתלמויות מורים .

פגישת חברים וידידים של בית טרזין בלוס אנג'לס

בחודש אוגוסט השנה התקיימה במוזיאון השואה בלוס אנג'לס פגישה בין מנהלת הבית, אניטה טרסי, לבין חברים, ידידים ומתעניינים בבית טרזין, רבים מהם ניצולי הגטו. את הפגישה התנדבה לארגן מארשה יוספי, מנהלת מוזיאון השואה בלוס אנג'לס, "בעקבותיה נולדו קשרים חדשים וחשובים בינינו לבין המוזיאון וחברים ופעילים פוטנציאליים בארצות הברית", מספרת אניטה טרסי.

בפגישה השתתפה בין השאר גם חברת העמותה, סוזן גולדין – רובין, שכתבה ספר ילדים על הציירת פרידל דיקר-ברנדייס, אשר סיפרה על תהליך הכתיבה והתמודדות עם הנושא, ואף תרמה עשרים ספרים בחתימתה לבית טרזין. בין הנוכחים היה עו"ד רנדול שנברג, נינו של המוסיקאים הידועים ארנולד שנברג וזיגמונד זיסל, וסטוארט סנדר מפיק ובמאי סרטים העובד בימים אלה על סרט תיעודי אודות קורט גרון.

בסיום הפגישה ערכה בביתה סוזן בויר, העוסקת בפרויקט הנצחת קהילות מצ'יה ומורביה בעזרת ספרי תורה, קבלת פנים. רנדול שנברג, מומחה למחקר גיניאולוגי, ביקש להביא לידיעת חברי ועד העמותה שכמפעיל ומנחה באתר JEWISH GEN הוא מעוניין שבית טרזין יאפשר חשיפה באינטרנט של שמות היהודים שהיו בטרזין ופרטים נוספים עליהם כמו ארץ ותאריך הולדתם . מידע זה הוא חשוב ביותר למחקר הגיניאולוגי. ועד העמותה החליט להיענות בחיוב לבקשה זו. בכך מצטרף בית טרזין לקבוצה מכובדת של מוסדות המאפשרים לקהל המעוניין גישה לפרטים על מי שהיו בשואה. המעוניינים בפרטים נוספים, מעבר למה שיפורסם באתר, יפנו לבית טרזין בכתב, בדואר אלקטרוני, בפקס ובטלפון ויקבלו תשובות מוסמכות. עבור המחקר יידרש מהפונה תשלום בהתאם לבקשה.

ביקורים בבית טרזין

במסגרת סיור במוסדות העוסקים בהנצחת השואה באזור עמק חפר, ב-26 בנובמבר 2001 ביקר בבית טרזין מר עודד כהן, סמנכ"ל משרד החינוך ומנהל מינהל חברה ונוער ואנשי צוותו. הביקור כלל מפגש עם אנשי המרכז החינוכי של הבית וסיור מודרך בתערוכה "קמרד – קראו לו חבר".

בסיכום הביקור הוחלט על המשך פעולה משותפת בכל הנוגע לפעילות החינוכית של הבית ועל צעדים לקראת פתוח עתידי של המרכז בעזרת המינהל.

*

מר חגי יהודאי, רפרנט המוזיאונים של המינהל הפדגוגי במשרד החינוך ביקר בתערוכה "קמרד קראו לו חבר" מר יהודאי רשם בספר הביקורים:
"התערוכה מרגשת, מעוצבת יפה והמסר המובע בה נותן ביטוי נפלא לאורח החיים בגטו טרזין ולכח החיות של הילדים".

*

בתחילת דצמבר 2001 ביקר בבית טרזין גיורא גרזון, ידיד בית טרזין, בן קיבוץ מעין צבי, היום צלם ומפיק מסן פרנסיסקו, והביא עמו סרט וידיאו (ניסוי) בהפקתו, על קורותיה של אינגה אוארבכר. אינגה, נולדה ב- 31 בדצמבר 1934, בקיפנהיים – גרמניה. נשלחה לגטו טרזין עם אימה רגינה ואביה ברתהולד, באוגוסט 1942. שלשותם שוחררו במאי 1945 עם סיום הכיבוש הגרמני. אינגה הביאה עמה לגטו בובה שקבלה מסבתה בגיל שלוש, בובה שעברה עמה כל תלאות הגטו. אינגה כתבה ספר **I am a Star** המתאר קורות מש פחה יהודית מגרמניה עם עליית הנאצים לשלטון ושילוחה של המשפחה מהבית למחנות. היא כתבה על חיי היומיום בגטו טרזין יחד עם אימה ובובתה. הספר כתוב מנקודת מבטה של ילדה ותורגם לשפות רבות: גרמנית, איטלקית, ספרדית, סינית ועוד. גיורא גרזון, יוזם הפקת תכניות חינוכיות ל ילדים אמריקאים בגילאי 10 עד 14, בני תרבויות ומוצאים שונים, מצא בספר של אינגה אוארבכר, בעדותה ובבובתה מקור מתאים ביותר למטרות התכנית החינוכית שלו. צוות בית טרזין מייעץ לגיורא גרזון בנושאים היסטוריים וחינוכיים. אינגה אוארבכר, חברת העמותה, מסרה לספרית בית טרזין את ספרה שיצא לאור בפעם הראשונה בשנת 1986, בהוצאה פרנטיס הול, ניו יורק. גם שחזור בובתה נמצא בארכיון הבית.

ביקור של חנה לסינג

ב- 30 באוקטובר 2001 התקיים ביקור של חנה לסינג, המנכ"לית של קרן לקורבנות הנאצים של רפובליקת אוסטריה וגרהרד זיילר, נספח התרבות והעיתונות של שגרירות אוסטריה בישראל. חנה לסינג התרשמה עמוקות מהעבודה של הבית והמליצה לקרן לקבל את בקשת התמיכה כלשונה. המענק הוא עבור פרויקט שדרוג ארכיון הבית. חנה לסינג מתכננת ביקור נוסף בבית טרזין לקראת חשיפת שלט ההוקרה בעקבות השלמת הפרויקט. לאור הקשר שנוצר, חנה לסינג יזמה הבאת אנשי ציבור נוספים מאוסטריה להכרות עם בית טרזין.

מפעל התרגומים

המתרגמים המתנדבים מקרב חברינו ממשיכים במפעל תרגומי ספרים, מאמרים ומסמכים על תקופת השואה מצ'כית וגרמנית לעברית ואנגלית על מנת לאפשר לחוקרים, מורים ותלמידים שאינם שולטים בשפות מרכז אירופה להיעזר בהם.

לאה אלון, נתניה, תרגמה מגרמנית לעברית מספר מאמרים מהספר *נשים בשואה (Frauen im Holocaust)* שיצא לאור ב- 2001 בעריכת ברברה דיסטל בהוצאת בלייכר.

עליזה ש"ק תרגמה מגרמנית לאנגלית את הספר *Ghetto Litzmannstadt 1941 – 1944*, מסמכים ועדויות של יהודי צ'כיה על גטו לודז', שיצא לאור בפראג ב-2000. עתה מתרגמת עליזה את ספרם של יוסף פולאק וקארל לאגוס עיר מאחורי סורגים (*Mesto za Mrizemi*), שיצא לאור בפראג בשנת 1964.

שמעון ויסבקר, חיפה, תירגם מצ'כית לעברית שנים עשר מאמרים (ביניהם על פטר קין, האנוש בון, קמיל הופמן ושיחה עם מוריס רוסל, נציג הצלב האדום הבינלאומי, שביקר ביוני 1944 בגטו טרזין) מתוך שנתון 2000 של *Terezinske Studie a Dokumenty*, שיוצאים לאור מטעם מכון טרזינסקה איניציאטיבה בפראג.

דור ההמשך

בני דור ההמשך של בית טרזין מוסיפים ללכת בדרך כם העצמאית: באוקטובר ודצמבר 2001 ראו אור גיליונות 3 ו-4 של ביטאונם, שנשלחו אל כל החברים בני הדור השני והשלישי. חברי המערכת של ביטאון דור ההמשך הם טלילה וצביקה כסלו.

בגליון 3 מובאות שיחות מזווית אישית עם אניטה חביב, בת ניצולי שואה, שנולדה וגדלה באוסטריה, ועם דוד מגן, יליד אנגליה, שעלה לישראל בגפו בגיל 18, על הקשר שלהם לישראל ולגטו טרזין. ליאורה כהן מספרת על סידרת השיחות של בני הדור השני ביניהם ובין עצמם בהנחיית יורם עמית. נרדה קוצ'ינסקי כותבת ביקורות קצרות על ספרים והצגות שעשויים לעניין את בני דור ההמשך וממליצה בחום על ספרה של גבריאלה אביגור - *רותם חמסין וציפורים משוגעות*.

בגליון 4 מובאים קטעים על חנוכה שנכתבו בגטו טרזין, ודיווח על המפגש הראשון שנערך ב-17 בנובמבר 2001 במסגרת "במה לחברים" ובה הופיע עלי קרמר, בן דור ההמשך, מספר סיפורים, שמציין שאותו בוקר שבת היה בשבילו חוויה מיוחדת, לא סתם הופעה לפני קהל.

"מפגש עם אמן" זוהי תוכנית נוספת לבני דור ההמשך. הפגישה הראשונה התקיימה ב-5 ינואר והרצה קובי לוריא על האמנות העממית והקברט בגטו. שלושה מחברי הדור הראשון השתתפו בהרצאה זו והדגימו משירה זו. ב-9 בפברואר יתקיים מפגש עם הסופר אתגר קרת בנושא מקומה של השואה ביצירתו.

לפי בקשת חברי הדור השני יתקיים ב-16 במארס 2002 טיול משוטף לסביבת קירית טבעון בהנחיית אבי פן, מבין אנשי הדור השני ואחרים. לביטאון צורף דף הרשמה לפעילות חברי דור ההמשך לשנת תשס"ב, שתכלול שלושה מפגשים בשבת לפני הצהריים עם אמנים וסופרים ושישה מפגשים עם יורם עמית, עובד סוציאלי המתמחה בהווה הייחודית של בני דור ההמשך. לקבלת פרטים נא לפנות לבית טרזין.

המרכז החינוכי

ימי עיון

המרכז החינוכי ממשיך בפעילות נמרצת: ימי עיון לנער, מחטיבות ביניים ועד לחטיבה העליונה, ימי עיון והכנה למסעות לפולין ולצ'כיה, השתלמויות מורים וגם אירוח קבוצות ותיקים לביקור במוזיאון ובתערוכה.

יום עיון ביוזמת מינהל חברה ונער – משרד החינוך יעסוק בנושא 'נשים ושואה', בהשתתפות שלושה מוסדות להנצחת השואה מעמק חפר- 'מורשת' בגבעת חביבה, 'שם עולם' מכפר הרא"ה ובית טרזין, ובמסגרתו יציג כל אחד מהמוסדות סדנה בנושא. הסדנה מטעם בית טרזין, בנושא יצירת נשים בגטו, פותחה בידי אניטה חביב.

לקראת השנה הבאה אנו מתכננים יום עיון נוסף במתכונת חדש בנושא "מוסיקה בגטו טרזין". היום יתקיים בשיתוף עם "הנוער המוסיקלי בישראל, אשר יטפל בתחום ההפצה והפרסום והקרן להנצחת המוסיקה מגטו טרזין, ברשות פרופ' דוד בלוך המשמש כיועץ מוסיקלי. ייחודו של יום העיון בכך שיכלול קונצרט חי ממוסיקה עממית, קברט, אופרה ומוסיקה קלאסית. אנו מקווים שבין הנגנים בקונצרט יהיו בוגרי הסדנה "היסטוריה, מוסיקה וזיכרון". היום מיועד לבתי ספר תיכוניים בכלל ולמגמות מוסיקה בפרט.

פעילות חינוכית סביב התערוכה 'קראו לו חבר'

כחלק מהמגמה להעניק שירותים חינוכיים בנושא השואה לכל אזור עמק חפר, התרחבה הפעילות חינוכית סביב התערוכה המוצגת בבית טרזין על עיתון הילדים 'קמרד': בין השאר נערכת סביב נושא התערוכה פעילות מתמשכת עם מוסדות חינוך ונוער, וכן פרויקטים שנתיים של בתי הספר לקראת יום השואה. עם בית הספר לחינוך מיוחד 'יעד' מבת ים התקיימה שורה של פעילויות, שתגיע לשיאה בהוצאת עיתון 'המשד' ל'קמרד', כמחווה לילדים שנספו, בהפקת ילדי בית הספר. העיתון יהיה בנוי מחוויות והתרשמויות של הילדים שביקרו בתערוכה, והוצאתו תהיה מלווה בסדנה מיוחדת. החומר הרב והמגוון המצוי בתערוכה ובעיתון עצמו, מאפשר הרחבה של קהלי היעד, לדוגמה מדריכים וחניכי תנועות נער. פרויקט מתאפשר בתמיכה של הסוכנות היהודית שהעניקה מענק מיוחד למרכז החינוכי של הבית.

שנה רביעית לפרויקט 'להיות בטרזין'

פרויקט 'להיות בטרזין', המשותף לבית טרזין ולמרכז לטכנולוגיה חינוכית נכנס לשנתו הרביעית וממשיך להתפתח. "הפעם החלטנו לקשור את המחקר סביב חיי היום יום בגטו למפת הגטו", מספרת אניטה טרסני, "לקשר בין שאלות של התמודדות עם קשיי היום יום, כמו חינוך ילדים, פרידות והתמודדות עם המוות – לבין התנאים הקיומיים בגטו כמו מגורים, תנאי מחייה וכדומה". לדברי טרסני, אחת השאלות התכופות העולות מצד תלמידים המשתתפים בפרויקט היא נושא הדת בגטו, "ומתברר שעל פי המחקר עניין הדת לא היה בעייתי בכלל בגטו, וחרדים וחילונים הסתדרו זה עם זה היטב". שאלה אחרת העולה לעיתים מזומנות היא שאלת ה'למה לא מרדו'. עם שאלות אלה ואחרות מתמודד צוות המורים והמדריכים שהוכשרו במיוחד לתכנית, וכן אנשי בית טרזין ומתנדבים בני הדור הראשון מטעם בית טרזין.

תכנית לימוד חדשה על פי ספרו של אלפרד קנטור "זיכרונות בצבע מן האפלה"

בימים אלה יצאה לדרך תכנית לימוד חדשה על פי ספר ציוריו של הצייר אלפרד קנטור, ניצול טרזיינשטאט ובירקנאו. קנטור הגיע לגטו טרזין בנובמבר 1941, משם נשלח לבירקנאו (בדצמבר 1943). לאחר הסלקציה ביולי 1944 נשלח למחנה עבודת כפייה שוורצהיידה, יצא למצעד המוות, ושב לטרזין בסוף המלחמה. את כל חוויותיו משם, את חיי הפרט והקולקטיב, תיעד את חיי הגטו בספר שהתפרסם בארה"ב ב-1970, ובו ציורים וטקסט נלווה.

התכנית הלימודית מתבססת על עשרים ושמונה לוחות גדולים מציוריו של קנטור, תחת הכותרת "זיכרונות בצבע מן האפלה – עדות מצוירת". לכל ציור מתלווה כרטיס מידע, וכן הערות ופרשנות

שהצייר עצמו הוסיף לציורים . כן יצאה חוברת מלווה לתכנית , ובה מסופרים תולדות חייו של קנטור, שמעולם לא צייר ציורים אחרים , מלבד אלה המבוססים על זיכרונותיו מהשואה . אנו מודים לאלפרד קנטור ולמשפחתו על נתנו לבית טרזין זכויות שימוש בציורים ובאוטוביוגרפיה שרשם בשנת 1971 ופורסמה בספר : The Book of Alfred Kantor. התכנית הופקה על ידי בית טרזין בתמיכתן של קרן העזבונו וועידת התביעות נגד גרמניה – 1999 והיא נועדה להפגיש את בני הנוער עם עדות מן השואה דרך כלי אמנותי, וכן לשמש כבסיס לתערוכות בבתי הספר ליום השואה. מחיר הערכה : 250 ש"ח.

תכניות חינוכיות בגרמנית

במסגרת המאמצים של הבית להגיע לקהלים מגוונים מחו"ל, אניטה חביב עוסקת בפתוח תכניות חינוכיות בשפה הגרמנית. זאת בעקבות התעניינות גוברת מצד גורמים בגרמניה ובאוסטריה המעוניינים להכיר את העבודה החינוכית של בית טרזין. בימים אלה אניטה מסיימת את הגרסה הגרמנית של התכנית החינוכית על עבודותיו של אלפרד קנטור. הפרויקט הבא הוא פתוח סי די רום בנושא של חיי היומיום של הנוער בגטו טרזין. פיתוח שתי התכניות בתמיכה של משרד החינוך, התרבות והמדע של ממשלת אוסטריה. תודתנו למרטינה משקה, מנהלת המחלקה לקשרים בילטרליים - משרד החינוך האוסטרי, על התמיכה ועל העניין שהיא מגלה כלפי העבודה החינוכית של הבית. שאיפתנו למכור את התכניות לגורמים ציבוריים באוסטריה ובגרמניה.

עבודות תלמידים וסטודנטים

אמנות ויצירה בצל המוות נקראת עבודת הגמר של שלוה ברוך, בקורס להשתלמות מורים של בית ספר שפרירים בשיתוף עם יד ושם ומורשת . העבודה מוקדשת לצייר אלפרד קנטור , יליד 1927, שמיד אחרי השחרור במחנה דגנדרוף שבבאוור יח החליט לצייר את זיכרונותיו , בעיקר מאושוויץ ומחנה שוורצהיידה , כל עוד הם חיים בתוכו , כפי שהוא עצמה אמר : " ההתחייבות שלי לצייר התגלתה כאינסטינקט של קיום עצמי " . מחברת רישומיו מטרזין , שנמסרו למשמרת לידיד לפני שקנטור נשלח לאושוויץ , הוחזרה לו אחרי המלחמה . בעבודה של שלוה ברוך נכללים קטעים מזיכרונותיו של קנטור וכן הדרכה, כיצד לעבוד על החומר עם תלמידים.

השתקפות החיים בגטו טרזין כפי שעולה מעתוני הילדים קמרד, בונאקו, ודם היא עבודת גמר של נטעלי איתן, תלמידת כיתה י"א, שהוגשה בדצמבר 2000. נטעלי מביא קטעים מתוך עתוני הילדים כדי להאיר היבטים שונים על חיי הילדים בגטו : ביטויי פחד מפני הטרנספורטים למזרח , רגעים של אושר , הבעת תקווה לעתיד, רעב, גנבות ומחלות.

הטיפול בילדים ונוער בגטו טרזינישטאט ובמחנה המשפחות הצ'כי בבירקנאו הוא נושא עבודת הגמר של נוגה קורן , שהוגשה באוקטובר 2001 כמילוי חלק מן הדרישות לקבלת תואר מוסמך של אוניברסיטת חיפה – הפקולטה למדעי הרוח.

נוגה קורן מסכמת את מחקרה, המכיל 120 עמודים, במסקנה, שמטרתו העיקרית של החינוך בגטו היה לשפר את תנאי החיים של הילדים ולנתק אותם מסביבת המבוגרים, שהיו מצויים במצוקה גופנית וחברתית קשה . ניתוח המקורות מוכיח , שאכן המטרה הושגה . לדעת המחברת העמדת הילדים בראש סולם העדיפויות , כגרעין הישרדות קולקטיבי, כפי שנעשה במודע בגטו טרזין , היא תופעה יחידה במינה בתולדות השואה.

לא על הרוח לבדו

התמודדות עם תקופה של משבר כלכלי

ההאטה הכלכלית בעולם ובמשק הישראלי, והקיצוצים בתקציבי משרדי הממשלה, אינם פוסחים גם על בית טרזין, וירידה חדה בהעברות כספים ותרומות מורגשת כבר עתה. "אנחנו מצליחים לגייס איכשהו, בקשיים רבים, כספים לתפעול השוטף, אבל צריך להודות שקיימת תחושת אי בטחון מסוימת", אומרת אניטה טרסי, מנהלת בית טרזין, "אין ברירה אלא להשקיע מחשבה רבה ושעות עבודה בשני עניינים: חשיפת בית טרזין לציבור הרחב בארץ ובעולם וגיוס כספים לצורך המשך העמקת הפעילות השוטפת והקמת קרן שתדאג לעתיד בית טרזין. שתי המטרות קשות להשגה ואנו זקוקים לחברים שיעזרו לנו במטלות הללו".

בישיבה בהשתתפות חברים המתמצאים בנושא גיוס כספים עלו מספר רעיונות, ביניהם גיוס כספים דרך האינטרנט - נושא הנמצא עתה בטיפול. אנחנו מזמינים את החברים להעלות יוזמות יצירתיות בנושא, כל הצעה תישקל בתשומת לב.

אניטה חביב המופקדת על קשרי חוץ מבקשת עזרה מכל החברים אשר מוזמנים להרצות בחו"ל בהפצת מידע על בית טרזין ויצירת קשרים חדשים לצורך העמקת הפעילות החינוכית, השאלת תערוכות וגיוס כספים. מס' הטלפון של אניטה חביב בבית טרזין או ב- 09-8335573.

הקמת "אגודת ידידים לבית טרזין" בארצות הברית

חבר העמותה עו"ד מיכאל טיקטין, תושב ניו ג'רסי - ארצות הברית, הציע לסייע לעמותה בהקמת אגודת ידידים לבית טרזין בארצות הברית. בחודש נובמבר 2001 ביקר מיכאל בארץ, והציג את יוזמתו בפני ועד העמותה - יוזמה שנתקבלה בברכה רבה - הן בגלל פוטנציאל גיוס הכספים, החיוני כל כך לקיומה של העמותה, והן לצורך הגברת החשיפה של פעילות עמותת בית טרזין בפני הקהל היהודי והלא יהודי בארצות הברית, בכל הקשור לנושא השואה. הכתובת האלקטרונית של מיכאל: MTicktin@aol.com.

מיכאל טיקטין הצטרף כחבר בוועד המורחב של העמותה והקשר עמו יעשה בעיקר באמצעות הדואר האלקטרוני. לקראת כל ישיבת ועד יישלח למיכאל רשימת נושאים שיעמדו לדיון וסיכום ישלח לו לאחר הישיבה. דעתו בנוגע לנושאים השונים יובא לידי החברים.

מתנת יום הולדת מסוג אחר

רעיון נוסף לסיוע לבית טרזין: מריאנה (מאוזי) גראנט, חברת העמותה, העלתה יוזמה מקורית- לרגל יום הולדתה השמונים בקשה מחברים ובני משפחה שלא לקנות לה מתנות - ובמקום זה להרים תרומה לבית טרזין. אנו מקווים שחברים נוספים יקבלו השראה לרעיונות דומים בכיוון זה, ומזכירים שכל תרומה תתקבל בברכה. תודה מיוחדת למאוזי על היוזמה.

כספים שהתקבלו

הקרן האוסטרית התומכת בניצולי שואה (שם) העניקה לבית טרזין מלגה לצורך שדרוג הארכיון. זו הפעם הראשונה שמלגה זו הענקה, ואנו מקווים להמשך פעילות משותפת עם הקרן.

מאירועי הזמן

מופעים בעיר טרזין

פסטיבל בינלאומי של עושי סרטים בראשית דרכם וסטודנטים לאמנות הקולנוע נערך בין ה- 9 ל- 11 באוגוסט 2001 בטרזין על ידי *מושבת מרכז אירופה לאמנות עכשווית* (Middle European Colony of Contemporary Arts). בין הסרטים שהוצגו באולם הקולנוע של מוזיאון הגטו ובבית התרבות העירוני היו סרטי עלילה על החיים בגטו טרזין וסרטי תעמולה דוקומנטריים מהשנים 1940 – 1945.

פסטיבל בלבה של אירופה נקרא קונצרט החגיגי, שנערך ב- 26 באוגוסט 2001 בכנסיית העיר טרזין מטעם קרן האנס קראסה בשיתוף עם עיריית טרזין. בקונצרט נכללו *סקיצה לתזמורת מיתרים* לפאוול האס (1899-1944), שנכתבה בגטו טרזין, *הקנטטה הארץ לרבן עולם* להאנס קראסה (1899 – 1944) שחברה בשנת 1932 והרקוויאם למוצארט, מוקדש לזכרם של קורבנות טרזין ובתוכם האס וקראסה. בקונצרט, בניצוחו של ישראל ינון, השתתפו התזמורת הקאמרית של פראג, מקהלת א קאפלה מפרייבורג, גרמניה, וסולנים מיפאן, שוודיה, סלובקיה וגרמניה.

60 שנה לראשית ההגליות

במלאות שישים שנה לראשית הגליות היהודים מהפרוטקטוראט נערכה בין ה- 13 עד ל- 16 באוקטובר 2001 שורה של אירועים בצ'כיה, החל בקונצרט חגיגי של התזמורת הפילהרמונית של פראג, שכלל *סקיצה לתזמורת מיתרים* לפאוול האס והארואיקה לבטהובן. מחרוזת שירי הילדים מגטו טרזין בביצוע מוסיקלי בשם *לשם מה השמש, כשאין יום* והנחת זרים בבית הקברות היהודי בסטרשניצה, וליד לוח הזיכרון במקום איסוף היהודים לטרנספורטים ברובע הולשוביצה. ב- 16 באוקטובר נערכה בטרזין פתיחת חגיגת של אתר הנצחה בחדר המתים והקולובריום (שם נשמר אפר הנספים בגטו בקופסאות קרטון ממוספרות, עד שנזרק לפי הוראת הימלר בנובמבר 1944 לנהר האוזה'ה) שבחומות העיר. באותו יום נערכה באולם המופעים בקסרקטין מגדבורג לשעבר הצגת בכורה של *תיאטרון מאחורי הארובה* לייז'י וורבה ומופע של קוקו שומן, מנגני הגטו-סווינגרס בגטו, עם שלושה נגדים נוספים.

*

ב- 25 באוקטובר, בנוכחות משלחת אסירי גטו לודז' לשעבר מצ'כיה, הוסר בבית הקברות היהודי מארישין בלודז' הלוח מלוח הזיכרון המוקדש לקורבנות חמשת הטרנספורטים הראשונים שיצאו מפראג לגטו לודז' באוקטובר ונובמבר 1941.

*

בגלריה ע"ש רוברט גוטמן של המוזיאון היהודי בפראג נפתחה בספטמבר 2001 תערוכה בשם *יצירות אמנות שהושבו* – כלומר יצירות מרכוש יהודי צ'כיה ומורביה שנגזלו על ידי הנאצים ועדיין הושבו רק בחלקם. במרכז התערוכה אוסף יצירות אמנות מודרנית של ד"ר אמיל פרוינד, עורך דין ומנהל חברת ביטוח, שנשלח ב- 21 באוקטובר 1941 לגטו לודז' ושם נפטר כעבור פחות משנה בגיל 56. האוסף ובו, בין השאר, יצירות אוטרילו, פלמינק, דרן, פול סיניאק ושל ציירים צ'כים מהשורה

הראשונה, ניצל הודות לכך, שבשנים 1943 – 1944, אחרי החרמתו, הועבר רובו למוזיאון היהודי המרכזי בפראג, שהיה על פי תפיסת הנאצים עתיד להעיד על הגזע היהודי הנכחד.

במוזיאון למורשת היהודית על שם ויליאם ברמן באטלנטה, ג'ורג'יה, נפתחה ב-1 בדצמבר 2001 תערוכה מוקדשת לפרידל דיקר – ברנדייס, שבהשראתה נוצרו ציורי הילדים בטרזין. בערב הפתיחה החגיגי נכחו כמה מתלמידי פרידל והצוות שהכין את התערוכה, שבה מוצגים עבודות האמנית מלפני ההגליה וציורי תלמידיה בגטו.

לזכור את טרזין

משרד התרבות בעיר לונה (Loehne) שבגרמניה ערך בין ה-26 באוקטובר עד ל-5 בדצמבר 2001 שורה של אירועים, מוקדשים לטרזין וחיי התרבות בגטו. במסגרת המפעל תחת הכותרת *לזכור*: *למצוא מחדש* נפגשה רות אליעז עם תלמידי בתי הספר תיכוניים בעיר, סיפרה להם על חייה וקראה מתוך ספרה האוטוביוגרפי *Die Hoffnung erhielt mich am Leben*. כמו כן הוקרנו סרטים על טרזין, בנטה קאהאן (Bente Kahan), שחקנית זמרת, הופיעה במחזות *מחר מתחילים החיים* – *קולות מטרזי ינשטאט*. לסיום שבועות הזכרון נערך קונצרט, שכלל יצירות של אולמן ופאוול האס, וכן קנטטה של אלווד דר שנכתבה ב-1961 לפי שירי ילדים מטרזין. בין ארבעת מבצעי הקונצרט היה פרופ' מתיאס קליג, מייסד החוג *cultura reanimata*, חוג יידי בית טרזין, שגם סיפר לנאספים על פעילות הבית, לו הוקדשו הכנסות הקונצרט.

הנשרים מתאספים

ביוני 2001 התקיים בפראג מפגש נוסף של *הנשרים*, בני חדר 7 במעון הילדים L – 417, שהוקדש בעיקרו לציון יום הולדתו ה-79 של מדריכם, פרנטה מאייר, לוס אנג'לס. למפגש הגיעו בני המעון מארצות הברית, גרמניה, שווייץ, צרפת, ברזיל, בליווי בני משפחותיהם, ונכללו בו ביקור בטרזין והצגה מיוחדת של אופרת הילדים *ברונדיבר* במרכז הקהילה היהודית בפראג.

עשרת בני המעון ששרדו הגיעו רובם לגטו טרזין בשנת 1942 בגיל 11 עד 13 ושמרו על קשר, ולו רופף, במשך כל השנים. ולא זו בלבד: דרכם אחרי המלחמה דומה. עם שובם לבית הספר אחרי השחרור השיגו כולם תוך זמן את רמת הלימודים הדרושה, לא מעט גם הודות למה שהעניק להם המעון, כולם עזבו את צ'כוסלובקיה, חלקם בסוף שנות הארבעים, חלקם אחרי דיכוי האביב של פראג בשנת 1968, כולם בנו את חייהם פעמיים - שלוש מחדש, אך כולם הצליחו בדרכם המקצועית, נישאו, הקימו משפחה - ומעריצים עד היום את המדריך שלהם.

המפגש הגדול הראשון של *הנשרים* ובני משפחותיהם התקיים בצ'כיה בשנת 1992, ובעקבותיו יצאה, בהוצאה פרטית, חוברת בת 190 עמודים *נשרים* – *מטרזין לזבאנביצה*, שנכתבה על ידי תלמה גרינבאום, אשתו של מישה, אחד *הנשרים*. בחוברת, הכתובה בבחירות ובתמצות, מובאים הרקע ההיסטורי על גטו טרזין, דברי פרנטה מאייר, פרקים מתוך העתון *נשרים*, שנכתב במעון. במרכז החוברת עומדים סיפורי החיים של עשרת הבנים, המזוהים רק על ידי כינויים – שפולקה, קיקינה, גורילה, מאיושק, המסכמים את מה שנתן להם המעון ומה הסיקו מתקופת השואה אשר ליחסם ליהדות, לילדיהם, להשקפת החיים. מסקנת רובם: לעולם אין להרים ידיים.

נוספו לארכיון

אוצר משפחתי

רות בובק, נוף ים, שנשלחה לטרזין כבת שש יחד עם הוריה ואחיה הקטן פאוול, מסרה לבית טרזין אוסף מסמכים מקוריים נדיר מרכוש המשפחה, בין השאר מתנה, שקיבלה סבתה, וילמה בובק, לחנוכה 1943 מחברתה ושכנתה בקסרקטין המבורג בגטו: חוברת קטנה עם מבחר שירי משוררים שונים על הגורל היהודי, כתובה בכתב יד. כמו כן כלולים באוסף רשיונות יציאה ותעודות מקוריות מהגטו, בין השאר הודעה על הרצאתה של הילדה לנהרד – רוזנטל ב – 11.6.1944 על "בעיות בארץ ישראל".

חשובה במיוחד לחקר תולדות גטו טרזין היא התכתבות, שניהל אביה, פרנטה בובק, בשנות השישים והשבעים עם ד"ר קארל לוונשטיין, מפקד משטרת הגטו השנוי במחלוקת. הקשר בין משפחת בובק ובין לוונשטיין נוצר אחרי המלחמה, כאשר לוונשטיין הועמד לדין בעיר ליטומיז'יצה הקרובה לטרזין בחשד לשיתוף פעולה עם הנאצים ומצא בית אצל משפחת בובק, המשפחה היהודיה היחידה בעיר. לוונשטיין, שקרא לעצמו אחרי המלחמה לסטן, לא שכח למשפחת בובק את הכנסת האורחים והיחס הטוב אליו. במכתביו הרבים מנסה לוונשטיין להוכיח, כי רק טובת אסירי הגטו, בעיקר האוכלוסייה הזקנה, הייתה לנגד עיניו. הוא כותב שהיה שנוא בגטו על ידי 2.500 איש, בעיקר טבחים, משום שניסה למנוע את גניבות המזון במטבחים הציבוריים, במחסנים ובמאפיה. כמו כן מצורפים לאוסף תיעוד לוונשטיין על פרשת ילדי ביאליסטוק וזיכרונותיו על גטו מינסק, שם נשלח תחילה מברלין, אולם הועבר ממינסק לגטו טרזין – מקרה יחיד בתולדות השואה – על סמך פנית וילהלם קובה, הקומיסר הכללי לרוסיה הלבנה, אל היטלר. בגטו טרזין נתמנה, בהוראה מלמעלה, למפקד המשטרה ושרותי הבטחון. כל זאת על סמך ידידותו של לוונשטיין, נוצרי על פי דתו, עם משפחת הקיסר הגרמני ובייחוד עם יורש העצר. מכתבי לוונשטיין תורגמו עתה לאנגלית על ידי מרדכי לבנה, סגן יו"ר העמותה, המתגורר בקרית טבעון.

כשרון שאבד

פטר גינץ, עורכו של עתון הילדים *ודם* שנכתב בגטו טרזין, היה נער מחונן להפליא. אחותו, חווה פרסבורג, המתגוררת בעמר שליד באר שבע, העבירה לארכיון העתק של רומן כתוב צ'כית, המכיל 38 עמודים בהדפסה, *ביקור מימי קדם (Navsteva z Praveku)*, אותו כתב ואייר פטר בשנת 1941, בגיל 13. המחבר הצעיר כותב בהקדמה, כי "זהו תרגום מצרפתית של רומן בלתי ידוע לג'יל וורן, שאותו הוא מצא בארגז ניירות ישנים בעליית הגג של הבית, בו התגורר הסופר". הרומן של פטר גינץ, שנספה בגיל 16 באושוויץ, הוא הוכחה נוספת לכשרונות שאבדו לעם היהודי ולעולם בשואה. כן העניקה חווה פרסבורג לארכיון מסמכים מקוריים מטרזין: גלויות שכתבו פטר וחווה להוריהם (אביהם היהודי נשאר מוגן זמן רב מפני הטרנספורטים בזכות נשואיו לאמם הצ'כית), מכתבים של הסבתא ושל פטר, כתובים בכתב יד מזערי, צפוף, שנשלחו אליהם במחתרת, וגלויות של סבתא גינץ, שמתה בטרזין.

הצלת חיים

מאריינה (מאריאנקה) צדיקוב - מאי מפיין בוש, מדינת ניו יורק, העבירה לבית טרזין העתק כתב היד של זיכרונותיה *הדרך שבה חוויתי את השואה*, שנרשמו באנגלית בשנת 1984. בין השאר

מספרת מאריאנקה, כי אלברט איינשטיין שלח בסתיו 1938 להוריה ולה, אז בת 15, אפידיביט והתחייבות לשלם את כרטיסי הנסיעה, אך הקונסול האמריקאי בפראג דרש שוחד לו ולמוכירתו של \$15.000 וכשלא זכה לו, לא העניק למשפחת צדיקוב את רשות הכניסה לארצות הברית. בגטו נערכו לשלושתם בדיקות גרפולוגיות, כדי לקבוע את סוג העבודה המתאים להם. פרופ' ארנולד צדיקוב הועסק בתכנון הקרמטוריום שעמד להיבנות, אך הוא מת ב-1943 מתוצאה של דלקת המעי העיוור. אמה, האמנית הילדה צדיקוב, עבדה בבית מלאכה שיצר דברי אמנות שימושית עבור יזמים גרמנים ומאריאנה עצמה עבדה בשרות הניקיון, בחקלאות ובבית מלאכה למוצרי סידקית, בין השאר תפרו שם נרתיקים לטבק עבור חיילי הצבא הגרמני. מאריאנה יוצאת בזכרונותיה בשבחי הרופאים והאחיות בגטו, שהצילו את חייה כשחלתה בדלקת ריאות קשה והייתה על סף המוות, והשיגו עבורה באמצעות שוטר צ'כי תרופת סולפה יקרת המציאות. ד"ר ריכרד שטיין, מאוחר יותר מייסד מחלקת לכירורגית עיניים בבית חולים תל השומר (עתה בי"ח שיבא), ניתח בתנאים פרימיטיביים גלאוקומה (ברקית) חריפה של אמה והציל את עינה. מה שהעניק למאריאנה כוח בכל המצבים הקשים היתה השתתפותה הקבועה במקהלה תחת ניצוחו של רפי שכטר בביצוע אופרות והרקוויאם לוורדי. הודות לעבודתן נשארו הילדה ומאריאנה צדיקוב בגטו עד לשחרורן – ואז סבלו מהצ'כים כ"בעלות מוצא גרמני".

תמונות מהגטו

אלי לסקלי, אז בשם אריך ליכטבלאו, תיעד בהיותו בגטו טרזין את מציאות היומיום בקריקטורות מרות ועוקצניות, שנשמרו בחלקן: אסיר מת כתוצאה מחסרון בוויטמין פ' (פרוטקציה), סוסי הגטו – גברים המושכים את עגלות המתים, כלי התובלה היחיד שנותר ליהודים, זקנים השואלים: "האם אדוני לוקח את המרק?", מנהל חדר שגונב מרכוש דיירי החדר שעה שהם בעבודה, המצעד המגוחך של משטרת הגטו בפיקודו של קארל לונשטיין, חילופי חדשות אופטימיות במחראות. עתה מסר אלי לסקלי לארכיון העתקים של 70 מצויריו, יחד עם קטעי עתונות על תערוכות שנערכו לו, בין השאר בשנת 1997 במוזיאון השואה בלוס אנג'לס, שם שמורים הצוירים המקוריים.

שומרים על קשר

כתוספת לחוברת *KZ Wulkow 1944 – 1945*, שראתה אור בשנת 1995, אסף יוזף קלנקה, פראג, מאסירי המחנה, כרוניקה קצרה של אסירי מחנה וולקוב לשעבר, בין השאר תיאור שובם של שירידי אסירי וולקוב לגטו טרזין בפברואר 1945, חייהם אחרי השחרור וסקירה על 25 מפגשי האסירים לשעבר שהתקיימו מאז השחרור. בגאווה מציינים האסירים של וולקוב את שיקומם אחרי שנות הסבל: יש בנייהם שלושה רופאים ראשיים, עורך עתון ראשי, אדריכל, מרצים ופרופסורים באוניברסיטאות. אסירי המחנה לשעבר פזורים על פני צ'כיה, גרמניה, ארצות הברית, קנדה וישראל והם מקיימים קשר קבוע ביניהם. החומר נמסר לארכיון בית טרזין על ידי אלי לסקלי, גבעתיים.

אנשים ישרים

האוצר הקבור קראה בלאנש ד. גינסבורג מלוס אנג'לס לזכרונות על סבתה, אנסטסיה וודיצ'קה לבית ברגמן, שמתה ביוני 1943 בגיל 77 בגטו טרזין. אמנם בלאנש הכירה את סבתה רק כשהייתה בת תשע, במשך שלושה חודשים, כאשר היא ואמה באו בשנת 1934 מארצות הברית למפגש

משפחתי לפטרוביצה או סדלצ'ין בצ'כיה. אך זיכרונות הילדות חזרו אליה ביתר שאת אחרי שנודע לה, כי בשנת 1994 חפרו הדיירים החדשים בחצר הבית הדו-קומתי בפטרוביצה, שהיה שייך לסבתה, ומצאו בה תכשיטים וסכו"ם מכסף, שאותם הטמינה סבתא וודיצי'ה באדמה לפני שנשלחו היא, בנה, כלתה ובנם בן 15 החודשים לטרזין. הדיירים החדשים, אנשים ישרים, מסרו את האוצר לשכנתם, דוברת סוכובה, שהייתה ידידתה של סבתא וודיצי'ה, והיא הודיעה על כך לבני המשפחה שבארצות הברית. חוברת הזיכרון מלווה תצלומים רבים ואף מתכונים מן המטבח הצ'כי, " Ceska Kucharna", כדברי הנכדה האוהבת.

טראומה של ילדות

אווה גרנט לבית שטיינר, סידני, היתה בת שלוש, כאשר בשנת 1943 נאלצה המשפחה לברוח מביתה בטורצ'יאנסקי סבטי מרטין שבסלובקיה ולמצוא מסתור בבתי אחרים, אולם בסוף 1944 נתפסו כולם. היא, אמה וסבתה והועברו למחנה סרד ומשם לגטו טרזין, את האב לא ראו יותר. זכרונות אווה על טרזין הם טראומטיים, בעיקר בגלל העברתה למעון הילדים ולבית חולים, אחרי שחלתה בדלקת ריאות, כאשר היא עומדת שעות על שעות במיטתה צורחת "אמא! אמא! אמא!" באותו סיוט זוכרת אווה גם, שילדי הגן בגטו הוצאו לטיול בימים קרים "בלי תחתונים ובלי נעליים". מפחד הפרידה ישנה אווה עם אמה, החרדה תמיד, המצפה שנים על שנים לשובו של בעלה, במיטה אחת עד לחתונתה וחזרה על חרדות האם ביחס לבנה היחיד. רק בשנת 1985, בעקבות מפגש ילדי שואה בסידני, הייתה לאווה הזדמנות ראשונה לדבר עם מישהי, שעברה טראומות דומות לשלה. סיפורה של אווה גראנט, רווי כאב, גם על מות בעלה האהוב, פורסם בספר עדויות של מי שהיו ילדים בשואה של ד"ר פאול ואלנט *Child Survivors - Adults living with childhood traumas* בהוצאת ויליאם היינמן, אוסטרליה בשנת 1994.

פעוטה בגטו

אנה הופקוביץ (Hopkowitz), עתה רבקה פרידמן, אפרת, הגיעה עם אמה לטרזין ממחנה סרד בגיל 15 חודשים. בקלטת וידאו היא מספרת, שנולדה לאמה אחרי שלושה הריונות שהסתיימו בהפלה ולידת וולד מת, על בריחת אמה ממקום למקום על פני סלובקיה וליער כדי לשמור על התינוקת שלה, שכה ציפתה לה. אחרי שנתגלה מחבואם הן נשלחו בדצמבר 1944 לטרזין. אניצקה מספרת, שאמה חיממה בקרון הבהמות צפוף מעט מים עם סוכר מעל נר שנותרו לה, כדי להאכיל אותה. בטרזין הן אוכסנו ברחוב הרכבת. במשך שנים אחרי המלחמה הייתה חולמת רבקה על גופות מושלכות לתוך שוחות וכששאלה את אמה מניין יכול להיות הסיוט, סיפרה לה אמה, שמהבית שבו גרו יכלו לראות את שרידי מצעדי המוות מגיעים בקרונות לגטו והגופות מושלכות לצדי הרחוב. אניצקה חלתה בדלקת ריאות קשה שלא היתה לה תרופה. כשהלכה אמה ברחוב הגטו בוכה, "ניגש אליה, כמלאך מהשמים, אדם רחמן, שאחר כך התברר שהוא רופא מפראג ובגטו עבד במחסן מזון. הוא נתן לה עבורי שני תפוחים וצנצנת ריבה ועוד נס בשרשרת הנסים – הבראתי." גם אבי המשפחה שרד וכיום, כך כותבת רבקה פרידמן, שמסרה את זיכרונותיה וזיכרונות אמה בכתב ובקלטת, "ב"ה כולנו כאן, בארץ ישראל, בירושלים, אבא, אמא, אני ואחותי שנולדה אחרי המלחמה. ויש לנו דור שלישי – ויש כבר ב"ה דור רביעי – זה דור העתיד שנולד כאן בארץ ישראל, בירושלים."

דיוקנאות מפראג 1940 - 1941

דוד פרידמן, שנולד 1893 במורבסקה אוסטראווה, היה אמן בעל שם בברלין ועבד, בין השאר, כצייר דיוקנאות בשביל עתוני הוצאת אולשטיין. בשנות השלושים נמלט לפראג וכדי להתפרנס, צייר בשנים 1940 - 1941 דיוקנאות של רוב עובדי הקהילה דאז, ביניהם יעקב אדלשטיין, פרנטישק פרידמן, פרדי הירש, חנה שטיינר, פריץ פרוסניץ ורבים אחרים. העתקי הדיוקנאות נמסרו עתה לארכיון בית טרזין על ידי בתו, מרים פרידמן - מוריס, פומונה, מדינת ניו יורק, באמצעות בת דודתה, יודיתה בכר מרמת גן. פרידמן נשלח עם אשתו ובתם הקטנה בטרנספורט הראשון מפראג לגטו לודז', עבר את אושוויץ, גלייוויץ ובלכהאמר ושרד בעיקר הודות לכשרון הציור שלו. משפחתו נספתה.

לדיוקנאות מצורף *יומן עבור מרים*, זיכרונות שהחל דוד פרידמן לכתוב ביום הולדתו של בתו השניה ב- 20 באוקטובר 1950, שבו הוא מספר כיצד הכיר בשנת 1946, בפתיחת תערוכתו הראשונה אחרי המלחמה, בימי דיכאון נפשי עמוק, את הילדה טאואסיג, אשתו לעתיד, ניצולת שואה אף היא, הצעירה ממנו בשנים רבות. כמו כן נמסרו זיכרונות של הי לדה טאואסיג, שנכתבו בצ'כית בשנת 1945, זמן קצר אחרי השחרור. הילדה, ילידת 1921, הגיעה עם אביה לגטו טרזין כבר בינואר 1942, שם עבדה במכבסה, בטיפול בילדים, בסיעוד זקנים, בעבודות ניקיון, נשלחה במאי 1944 לאושוויץ ומשם לקריסטיאנשטאדט. מרגש במיוחד הוא תיאור מצעד המוות, כאשר תוך הליכה על גשר אפסו כוחותיה של הילדה ואיש האס. אס עמד לירות בה – והיא קפצה למי הקרח וניצלה, מעמידה פני פליטה גרמניה מן הסודטים.

מרים פרידמן - מוריס החלה בשנת 1994 לחפש את מה ששרד מיצירות אביה (שהתפרנס מאמנות שימושית, בישראל ובארצות הברית, אך המשיך לצייר כל חייו תמונות מן המחנות) שנעשו לפני המלחמה, ומצאה חלק מהן בברלין, באתר ההנצחה באושוויץ, במוזיאון היהודי בפראג – והיא עדיין ממשיכה לחפש.

גרמנים שעזרו

הילדה ארנולד לבית נויפלד, נאות מרדכי, העבירה לבית טרזין קלטת ותדפיס זיכרונותיה, שהוקלטו בשנת 1994. הילדה נולדה בשנת 1922 בווינה, אביה היה ממוצא צ'כי ואחרי שירד בעקבות סיפוח אוסטריה לרייך מכל נכסיו ונכלא במחנה ריכוז, היא נשלחה אל קרובי משפחה בצ'כיה. כחברת תנועת הנוער הציונית נצ"ח עבדה בכמה הכשרות כהכנה לעליה, נישאה בינואר 1942 בפילזן, בעקבות קריאה לטרנספורט, לסמי, חברה בהכשרה, ובמקום לירח דבש נשא הזוג הטרי לגטו טרזין. משם נשלחה עם קבוצת נשים לעבודות ייעור ביערות קשיבוקלאט, אחר כך עבדה כמדריכה עם קבוצות ילדים בגידול ירקות עבור מפקדת הגטו ובשרות חלוקת המזון (Menagedienst), אך לא החזיקה מעמד בעבודה זו בגלל המחזות הקשים - האנשים המורעבים, בעיקר הזקנים, העומדים בתור לחלוקה הארוחה הדלה. כעובדת בפיצול פצלת הייתה מוגנת מטרנספורט, אך כאשר בעלה נשלח בסתיו 1944 לאושוויץ, התנדבה אף היא לעזוב את הגטו. מאושוויץ הגיעה עם כמה מאות בחורות מצ'כיה לפרייבורג, לעבודה בבית חרושת לחלקי מטוסים. היא מזכירה לטובה את מנהל המחלקה והמהנדס הגרמני, שבהשגחתם עבדו האסירות, שהשאירו לה מיד פעם דבר אוכל ולחג המולד אף העניקה לה אשת המהנדס מתנה יקרת ערך: זוג גרביים

חמות. בעלה שרד אף הוא, חולה מאוד, ויחד עלו ארצה. הוריה ניצלו במאוריציוס, אחיה באנגליה. משפחה בת מזל.

אלישבע מיכאלי, גבעת חיים – איחוד מסרה לארכיון מכתבים מקוריים מתקופת השואה, ביניהם מכתב הצלב האדום הבריטי מאפריל 1943 אליה (אז א. וינדמילר) בדבר משלוח חבילות לטרזין ומכתב נוסף באותו נושא מאפריל 1944. כמו כן נכלל בחומר מכתב נשלח מטעם הצלב האדום בפברואר 1945 אל אירמה מאייר (אחותה של אלישבע) עם רשימה שמית של הטרנספורט שנשלח מטרזין לשוויצריה ב-2 בפברואר אותה שנה, ומכתב על גורל משפחת מאיר בגטו טרזין שנכתב בנובמבר 1945 על ידי ברנארד לוי בדגנדרוף, גרמניה.

וורנר נויפליס, שבי ציון, העביר לארכיון שיר, שכתב קורט וולפגאנג איסאק (Isaak), בן העיר ברסלאו כמוהו, כאסיר במחנה הריכוז דכאו, שם נכלא כקומוניסט ושם מצא את מותו. בשיר הארוך מביע איסאק את החשש, שאסירי המחנה יחוסלו זמן קצר לפני השחרור, אך מסיים באמונה: *משחררינו יעברו בשער והשומר יודיע מן המגדל: החזית האדומה מוכנה למתקפה האחרונה.*

הילדה האן, קרית מוצקין, העניקה לארכיון כרטיס ברכה, שצייר בגטו הצייר ההולנדי יו ספיר לשנה האזרחית החדשה, עם איחולי נסיעה טובה דרך שנת 1944 וכן מכתב של טרודה ינוביץ, אשתו של ליאו ינוביץ, המזכיר הכללי של הנהגת הגטו, שמברכת אותה ביום הגיעה של הילדה לגטו ב-6 במארס 1943, עם הזמנה לבוא למחרת להתרחץ אצלם. ליאו וטרודה הושמדו בבירקנאו עם טרנספורט ספטמבר כעבור שנה, ב-8 במארס 1944.

רחל קארו לבית פייזר, קיבוץ גבע, מסרה לארכיון העתקי מסמכים של משפחתה: גלויה ששלחה אמה, ארנה פייזר, במארס 1944 מגטו טרזין לבנה גוסטב, אחי רחל, לשווייץ, ומכתב של הרב ליאו בק מספטמבר 1945, שבו הוא כותב, כי ארנה וארנסט פייזר נשלחו בספטמבר 1944 לאושוויץ, אך מוסיף, כדרכו, נחמה: *אסור לאבד תקווה*. כמו כן צירפה רחל תעודות פטירה של סבה מצד אמה, סלומון בלוס, שמת בגטו טרזין בגיל 79 וסבתה, קלרה אידה, שמתה שם בגיל 69 שלושה חודשים לפניו.

וורה שוורצמן מארנהם, הולנד נולדה בינואר 1941 והוסתרה על ידי אמה אצל הורים מאמצים הולנדיים אחרי שאביה נרצח במארס 1941 על ידי הנאצים ולפני שאמה נשלחה למחנה וסטרבורק ולגטו טרזין. וורה, אם גאה לשלושה ילדים, מספרת בשיר ובזיכרונות ששלחה לארכיון, שאביה המאמץ היה איש טוב לב, אך האם המאמצת התאכזרה אליה. עם שובה של אמה הביולוגית מהמחנות לא מצאה וורה יותר קשר רגשי אליה, אולי מפני שלא הייתה מודעת, כפי שהיא מבינה עכשיו, ארבעים שנה אחרי מותה, במידה מספקת לסבלה.

הרב ד"ר אפרים פינקל, יליד טרנופול, הגיע לגטו טרזין מברלין בגיל 79. בחוברת, שהוציא בנו מרטין, יליד 1906, מסן מאטיאו, קלפירוניה, רעייתו וורה לבית גיבנט וילדיהם על משפחות פינקל -- גיבנט למען הדורות הבאים מסופר על כהונת ד"ר פינקל כרב בסטראסבורג ובפאזוולק (Pazewalk) בצפון גרמניה, שם נשא לאשה את וונדה לבית רוטהולץ, ולבסוף בתפקיד המזכיר הכללי של ארגון בני ברית בגרמניה עם מקום מושבו בברלין. שלושת ילדיהם הצליחו להימלט בעוד מועד למערב, וונדה פינקל מתה בבית זקנים בברלין בנובמבר 1941 והרב הקשיש המלומד, הנערץ על

תלמידיו, יצא לטרזין לבדו ומת שם כעבור שישה חודשים . החוברת, המלווה תצלומים ואילן יוחסין, נמסרה לבית טרזין באמצעות אניטה טרסי.

ד"ר זן פייגל, תל אביב, מסר לארכיון גלויות והודעות דרך הצלב האדום הבינלאומי שנשלחו מסבתו, ריזה פייגל, ובני משפחה אחרים לפני הגליתם אל אביו, ד"ר פרנק פייגל ובהם נאמר, בין השאר ב - 2 בפברואר 1942, "כל בני משפחת האמרשלג והירש יצאו בגיוס עבודה למזרח". ההודעות נשלחו אל הכתובת "חנות שוקולד, תל אביב, רח' שינקין 16 : ד"ר פרנק פייגל היה אמנם רופא ילדים, אך בהעדר רשיון מטעם ממשלת המנדט לעסוק ברפואה הרוויח את לחמו במכירת ממתקים.

האלבום של סבא

אניטה חביב, מצוות בית טרזין, מסרה לארכיון אלבום יחיד במינו של חייל הוורמאכט . אניטה, שנולדה להורים ניצולי שואה באוסטריה, מעבירה שם מדי שנה סמינריונים לנוער על השואה ועל ישראל, בעיקר בבתי ספר מקצועיים. אחד התלמידים, מרקוס בן ה - 17, השתתף בסמינר בשנת 2000 וחזר גם לסמינר שנערך בווינה ביוני 2001. לקראת סיומו העניק לאניטה מתנה : אלבום זיכרונות המלחמה של סבו . על הכריכה מתנוסס צלב הקרס ורשום : Nachr. Abtlg – Steir. Inf. : Reg. II, דהיינו מחלקת המודיעין של גדוד חיל הרגלים שטייר . בתוך האלבום תצלומים שצולמו בעת הלחימה בפולין . לצד תותחים יורים וחיילים מחייכים ישנם גם צילומי כפריים נכנעים בידיים על עורף, פרות מתות לצדי הדרך, תקריב של גוויות וגם ריכוז של יהודים בעיירה פולנית . המפליא באלבום הוא הער בוב בין תצלומים המשפחתיים - נשים ב "דירנדל", התלבושת האוסטרית העממית, הורים הגאים עם בנם החייל - ומראות המלחמה הקשים.

מחיי המוסיקה

מוסיקה בדפוס

שבעים יצירות של מלחינים מגטו טרזין כלולים באנתולוגיה המוסיקלית , שעומדת לצאת לאור בתשעה כרכים בין סתיו 2001 עד שנת 2003 בהוצאת Boosey & Hawkes – Bote & Bock, ברלין. יצירות האנס קראסה , פאוול האס , גדעון קליין וויקטור אולמן הודפסו במשך עשר השנים האחרונות והוקלטו בביצועים שונים , לכן מוקדשת האנתולוגיה בעיקרה למלחינים מטרזין הידועים פחות כמו זיגמונד שול, פרנטישק דומז'ליצקי, קארלו טאובה, קארל שוונק ואחרים. בין הכרכים : רביעיית מיתרים, שירי קברט גרמניים, שירי קברט צ'כיים, יצירות מקהלה ויצירות לפסנתר. יוזם המפעל והרוח החיה בכל נושא הפצת המוסיקה מטרזין בעולם הוא פרופ' דוד בלוך, ראש פרויקט Terezin Music Memorial Project.

מלחין ששרד

הנה ריינרובה, אלמנתו של המלחין קארל ריינר (1910 – 1979), המתגוררת בעיר מולדתה בנשוב בצ'כיה, העניקה ביולי 2001 ראיון לאנקה צימרמן, שהעתקו נמסר לארכיון . היא מספקת שם, שקארל ריינר הראה כשרון מוסיקלי מאז ילדות, אך אביו, מורה למוסיקה, החליט על סמך נסיונו, שממוסיקה אין פרנסה ולכן למד קארל משפטים . למרבה האירוניה, שעה שיצירות מלחינים מטרזין שנשפו נשמרו לרוב - הרי יצירות ריינר, שנשלח בסתיו 1944 לאושוויץ, שנמסרו על ידי הנה

למשמרת לידידה במעון הילדים שבו עבדה לפני שנסעה בהתנדבות בעקבות בעלה , נעלמו ללא עקבות - כמו גם ידידתה, שהייתה בחודש תשיעי להריגה. אחרי המלחמה עבד ריינר, בין השאר, בתיאטרון א. פ. בוריאן עם אלואיס האבא, אחד המלחינים הצ'כים המודרניים הידועים ומורו לפני המלחמה.

פסנתרנית בגטו

הפסנתרנית אדית קראוס מסרה לארכיון קלטת עם ראיונות שנערכו עמה מטעם בי. בי. סי, מכון ויזנטל והטלוויזיה הגרמנית, בהם היא מספרת על הצמא למוסיקה ששרר בטרזין, על הקונצרטים שלה כסולנית, לפעמים גם כמלווה של זמרים או בדואט עם כינור, על הרצאות ששמעה בגטו מפי המלחין ויקטור אולמן והמנצח קורט זינגר, על ליל סדר – ללא מצות - בגטו בחברת משפחת תלמידתה, נערה מהולנד.

הכנר פאוול קלינג

לקראת הסמינר "היסטוריה, מוסיקה וזיכרון" שלחה לנו קארן קלינג, בתו של הכנר פאוול קלינג מקנדה את קלטות העדות אשר נתן במסגרת פרויקט התיעוד של ספילברג. בדרכו הצנועה ספר פרופ' קלינג על ילדותו כילד פלא בצ'כיה. דווקא בגטו טרזין זכה לבוא במגע עם מיטב הנגנים, המנצחים והמלחינים, מה שעיצב באופן משמעותי את דרכו המוסיקלית. הוא תיאר את שילוחו מטרזין לבירקנאו, משם למחנה עבודת כפייה גלייביץ, צעדת המוות ועד השחרור. בסיום דבר קלינג על אהבתו למוסיקה ועל דרכו בהוראה וכאמן מבצע. פאוול שלח לבית טרזין הקלטות בסי די וניתן לרכוש אותן כאן.

טרזין בספרים ופרסומים

תרבות הגטו בציון

חמש מאות ציורי צבע, רובם תכניות לקונצרטים, הצגות תיאטרון, קברטים והזמנות לערבי שירה ולהרצאות שנערכו בגטו טרזין כלולים באוסף קארל הרמן, השמור באתר ההנצחה הממלכתית בטרזין. מבחר של שישים מתוכם ראה עתה אור בהוצאת בלייכר בגרמניה, באלבום יפה ועשוי בקפידה בשם *אמנות ותרבות בטרזין שטאט – תיעוד בתמונות* בעריכתו של ד"ר רודולף ולאשק, שגם כתב את ההקדמה על חיי התרבות בגטו. חלק מהתכניות נושא את חתימת אמנים שהשתתפו במופע והקדשות לקארל הרמן, שהסתיר את אוסף ציוריו בין קורות גג הבניין לפני שנשלח באוקטובר 1944 לאושוויץ. הרמן שרד, אך נפטר בשנת 1948.

התכניות שבספר, בהדפס צבע, רובן בעלות טקסט גרמני, מלוות הסברים קצרים על גורל האמנים שהשתתפו בכל אירוע ואירוע – וביניהם השמות הידועים בחיי התרבות של טרזין: וולטר פרויד, הנס הופר, פיליפ מאנס, רפאל שכטר, קארלו טאובה ועשרות מלחינים, מנצחים, נגנים, זמרים, שחקני תיאטרון, אמני קברט, ציירים ומדענים אחרים. ברובם מופיע תאריך מותם באושוויץ או באחד המחנות בגרמניה. ניתן לרכוש את הספר בבית טרזין, מחירו 120 ₪ (לא כולל משלוח).

ד"ר ולאשק נולד בשנת 1915 ברטנדורף בחבל הסודטים בצפון בוהמיה, קיבל תואר דוקטור למשפטים באוניברסיטה הגרמנית בפראג. לאחר מאסר וגרוש בסיום מלחמת העולם השנייה התישב ד"ר ולאשק במונכן-גלאדבך שבגרמניה ומקדיש את עיקר מרצו לכתיבת ספרי מחקר על תולדות יהודי בוהמיה.

חיים מלאים

ביולי 2001, לציון שנה למותו של יהודה (פולדה) הופרט, ראתה אור חוברת יהודה – מעגלים של אהבה, יצירה ומחקר בהוצאת קיבוץ החותרים. בחוברת בת 107 העמודים נכללים פרקים על ילדותו של פולדה, יליד 1928, בצ'כיה ועל החיים בגטו טרזין ובמחנות, כפי שסיפר לדרורה גליק ביולי 1987, על עלייתו ארצה ועבודתו כמורה ומחנך בקיבוץ החותרים ובבית הספר האזורי במעגן מיכאל, על לימודיו האקדמאים עד לקבלת תואר דוקטור, עבודתו כמרצה וחוקר עד לעבודתו האחרונה: כתיבת מדריך למבקר בטרזין. בחוברת השתתפו רבים מתלמידיו, מחבריו בקיבוץ, מעמיתיו במכללות אורנים ותל חי ובני משפחתו. החוברת, בעיצובה היפה של אורני דרורי, מלווה שפע של מסמכים ותצלומים, ביניהם צילום חתונתם של יהודה וחנה ריכנובסקה בשנת 1949 בבית הכנסת אלט-נוי בפראג וצילום הנכד יהודה, שנולד קרוב לשנה אחרי מות סבו ונושא את שמו.

עדות רופא יחידה במינה

ספרו של ד"ר גוטפריד בלוך *אסוציאציות לא חופשיות (Unfree Associations) – פסיכואנליטיקאי מעלה זכרונות על השואה* בהוצאת רד הן פרס (Red Hen Press) בפאלמדייל, קליפורניה, כתוב בסגנון בהיר ועובדתי, הוא תעודה בעלת חשיבות רבה לחקר תולדות מחנה המשפחות בבירקנאו. בלוך, שנולד ב- 1914 בטפליץ – שנאו, סיים שש שנות לימודי רפואה באוניברסיטה הגרמנית בפראג, אך כיהודי לא הורשה לו לעמוד בבחינות לקבלת תואר דוקטור לרפואה. יחד עם ידידו, הגראפולוג וילי שנפלד, עסק בהכוונה להסבה מקצועית לקורסים מטעם קהילת פראג וערים אחרות. בסוף 1940 נודע לבלוך מפי צעירים, שהצליחו להימלט מפולין, על חיסול היהודים שם ובספטמבר 1941 שמע לראשונה את השם אושוויץ מפי רוברט רדליך, ראש קהילת אולו מאוץ, שקיבל במחתרת מכתב על הנעשה בקרבת עיירה פולנית בשם אושוויץ, שם ממיתים את החולים בזריקות רעל ומקימים בנינים מסתוריים, כנראה משרפות. המכתב היה זעקה לעזרה, להפצת הידיעה בעולם – אך בלוך ושנפלד התקשו להאמין לתוכנו.

בהגיעו בטרנספורט ספטמבר 1943 לבירקנאו הוצב בלוך, אף שהודה באזני רופא האס. אס. שהוא לא נושא עדיין תואר דוקטור, להקמת בית החולים במה שכונה מחנה המשפחות. לדבריו ניהל פרדי הירש, מנהל מעון הילדים במחנה, שיחה נרגשת עם ד"ר אוטו הלר, מנהל בית החולים, כאשר דובר על העברת אנשי ספטמבר ל"מחנה היידברק" והביע באזניו חשש לחיי הילדים. ב- 6 במארס 1944 הועבר בלוך עם כל אנשי טרנספורט ספטמבר למחנה ההסגר לקראת ההשמדה, אולם הוצא ברגע האחרון, יחד עם עשרה רופאים ואחיות אחרים והוחזר למחנה המשפחות. כפי שכותב בלוך, הושארו מתוך טרנספורט ספטמבר 200 חולים במחנה המשפחות – מספר גבוה בהרבה משהיה ידוע עד כה. עם פירוק מחנה המשפחות עבר בלוך לבית החולים המרכזי לגברים באושוויץ וסיים את האודיסיאה שלו בבוכנוולד.

ד"ר בלוך עלה ב- 1949 לישראל, עבד שבע שנים בבית חולים גהה לחולי נפש והיגר ב- 1956 לארצות הברית, כאשר הגיע תורו לרשיון הגירה על סמך בקשה, שהגיש בשנת 1938, שעה ביקש להימלט מאירופה. שטח התמחותו של ד"ר בלוך, בהתאם לניסיון חייו, הוא בעיות נפש פוסט-טראומטיות.

בית הספר היהודי באוסטראווה

בספטמבר 2001 יצאה לאור, בתרגומה ועריכתה של ד"ר חנה אדר, *כרוניקה של בית הספר העממי של הקהילה במארי ש אוסטראו*, המתארת את קורות בית הספר מאז הקמתו בשנת 1863 ועד סגירתו, עם חיסולה של הקהילה היהודית ע"י הנאצים בשנת 1942. במקורה נכתבה הכרוניקה בכתב יד קפדני בשפה הגרמנית על ידי מנהלי בית הספר בעת שלטון האוסטרו-הונגרי ובעת הרפובליקה הצ'כוסלובקית, ומתועדים בה מצבו, צוותי ההוראה ואירועים ממלכתיים שנחגגו בו. חנה אדר צירפה קורות השנים האחרונות של קיום בית הספר, קורות חייהם של המורים שלימדו בו, מסמכים כמו רשימת התלמידים שנפלו במלחמת העולם הראשונה, זיכרונות תלמידים, תעודות גמר ותצלומים.

הספר יצא בזכות תמיכת התאחדות יוצאי צ'כוסלובקיה וידידים. אפשר לרכוש אותו במחיר 60 ש"ח (כולל משלוח) אצל חנה אדר, קיבוץ יפעת, ד.נ. עמקים 30069

יהודי פילזן בשעת הגרוש

פילזן תחת צלב הקרס – תצלומים 1939 – 1945 נקרא ספרו של זדיינק ראוצ'ק, שראה אור ב-2001 בפילזן. בין השאר מופיעה בו שורה של תצלומים של יהודי העיר בעת הגרוש לגטו טרזין, תגים עם מספרי הטרנספורט תלויים על צווארם, והם מלווים אנשי צבא, שצולמו בחשאי, על אף האיסור החמור.

חשיבותה של פילזן בעת הכיבוש הגרמני לא הייתה במבשלת הבירה הידועה, אלא במפעלי שקודה לכלי נשק, שבהם עבדו עד 36.000 פועלים במסגרת תעשיית המלחמה הגרמנית. הספר מתעד, בצילום ובכתב, את המאסרים של מתנגדי המשטר, שיתוף הפעולה השקט של הצ'כים עם המשטר הנאצי, את ההפצצות הכבדות ב-25 באפריל 1945, ימים ספורים לפני תום המלחמה, שבהם נהרסו 125 בנייני תעשייה, ושחרור העיר על ידי הצבא האמריקאי.

אתרי ההנצחה בגרמניה

Gedaenkstaetten Rundbrief, ביטאון אתרי ההנצחה של שלטון הטרור הנאצי בגרמניה, היוצא לאור בברלין, מפרסם בגליון ה-100 שלו מאפריל 2001 דיווחים של מנהלי אתרי ההנצחה השונים על עבודות המחקר הנעשות בהם ודן בעבודותם לעתיד. ברברה דיסטל, מנהלת אתר ההנצחה דכאו, מספרת במאמרה, שמועצת חבל דכאו דרשה בשנת 1955 להרוס את הקרמטוריום של המחנה, כדי לסיים את מה שכונה על ידה "הפליית חבל דכאו", דרישה שנדחתה הודות לפעילותם הנמרצת של השורדים, ביניהם אסירים פוליטיים רבים. כל הכותבים מציינים את ההתעניינות הגוברת ואת המפנה לחיוב שחל בקרב החברה הגרמנית ביחס לאתרי ההנצחה מאז שנות החמישים והשישים, כאשר "נוצלו" שטחי המחנות הריכוז לשעבר לאימוני צבא, למתקני קליעה, לבתי כלא, וחלק גדול של האוכלוסייה לא ידע כלל על קיומם. אולם דטלף גארבה, מנהל אתר ההנצחה נוינגאמה של יד המבורג, שאליו היו שייכות קבוצות אסירות טרזין לשעבר שנשלחו לאזור המבורג, עדיין נלחם על סילוק בית הסוהר, שנפתח במחנה אחרי המלחמה, ועל אף הבטחות חוזרות של סנאט המבורג עדיין לא סולק משם.

לידת עתון ילדים

Terezinske Listy, ביטאון אתר ההנצחה הממלכתי בטרזין, מביא בגליון 29/2001, בין השאר, זכרונות של מרטין גלס על חייו במעון ילדים בטרזין ועל עתון הילדים *Domov* (שפירושו גם מעון

וגם מולדת) שהוציאה קבוצתו. מרטין בא לטרזין באפריל 1942 בגיל 11, עם הוריו ואחיו הבכור ושוכן במעון 236 בקסרקטין המבורג, מגורי הנשים. את העתון החלו לכתוב הוא וחברו הטוב פטר זיידמן אחרי הטרנספורטים הגדולים של דצמבר 1943, כאשר מעון שלהם התרוקן לפתע, כדי להתגבר על הדכדוך. פטר היה הכותב, מרטין המאיר. שניהם נשארו בטרזין עד לשחרור - מרטין הודות לעבודת אמו בחקלאות, ואחרי השחרור חילקו ביניהם את "האוצר". פטר היגר בשנת 1948 לוונזואלה, מרטין נשאר בצ'כיה. עתה איחדו שוב את העתון ומסרו את המקור לאתר ההנצחה בטרזין.

מרטין מספר בזיכרונותיו, שבתקופה הראשונה במעון בטרזין היה מרטיב במיטה בלילות ואמו הייתה באה השכם בבוקר, לפני צאתה לעבודה, כדי לסלק את העקבות. לפעמים בוש בהתנהגות המבוגרים: כאשר בא למספרה בשיער רטוב, סרב הספר לספר אותו, אבל אחרי שסבתו נתנה למרטין עבור הספר שלוש עגבניות, אותן הייתה מבריחה אמו מגני הירק, לא ידע הספר מה לעשות מרוב הכנעה: סיפר, סירק, השתחוה. שלוש עגבניות היו הון עתק.

ספר זכרונותיו של פטר ארבן יצא לאור בנובמבר 2001 בתרגום גרמני בהוצאת הארטונג – גורה בקונסטנץ שבגרמניה בשם *בעקבותיי (Auf eigenen Spuren) – ממורבסקה אוסטראווה דרך טרזיינשטאט, אושוויץ 1, מאוהאוזן, גוזן 3 ופאריס לישראל*. הספר ראה אור במסגרת הסדרה *גורלות יהודיים* בעריכת ארהארד רוי וין. לרגל הופעת הספר הוזמן פטר ארבן לקונסטנץ. **אופרה למען טרזין**, מחזה שנכתב על ידי הסופרת והמחזאית הצרפתייה ליליאן אטלן, יצא לאור בשנת 2000 בתרגום גרמני של רודיגר פישר בהוצאת Verlag im Wald ברימבאך, גרמניה, מלווה אירורים של ציירי הגטו. המחזה, כעין הגדה של פסח בת ימינו או *פולחן של אופרה*, כפי שמגדירה אותו המחברת, נועד להיקרא בקרב משפחות במשך לילה שלם ביום האביב הראשון לזכר ילדי גטו טרזין ואמניו.

העיר למגו, גרמניה, ממשיכה בעיבוד שיטתי של עברה בתקופה הנאצית והנצחת זכרם של אזרחיה היהודיים. בשנת הלימודים 2000/2001 בוצעה בגימנסיה העירונית על שם אנגלברט קמפפר מחרוזת בשם *למגו, למשל (Zum Beispiel Lemgo)*, המכילה זיכרונות קרלה רווה על ילדותה בלמגו, קטעים מתוך יומניו של ויקטור קלמפרר, הלשנה על מי שסחר ב- 1937 עם יהודים, חקירה של יהודיה בת 81 שנראתה ביולי 1942 ברחוב בלי מגן דויד הצהוב, תיאור הגלית היהודים מהעיר ושיר של פול סלאן פוגת המוות. המחרוזת יצאה בדפוס ב- 2001 בצורת חוברת.

מן העתונות והאינטרנט

הדים לקמרד

MB – *ידיעון של ארגון עולי מרכז אירופה* פרסם בלגיון ספטמבר – אוקטובר 2001 ביקורת על הספר *קראו לו חבר – עתון הילדים קמרד מגטו טרזיינשטאט 1942 – 1994* בהוצאת יד ושם ובית טרזין. חנה זמר, ילידת צ'כוסלובקיה, ניצולת שואה ועורכת *דבר* לשעבר, מזכירה ברשימתה את התערוכה על העתון, המתקיימת עתה בבית טרזין, ומציינת, שהספר והתערוכה משלימים זה את זו. חנה זמר כותבת שהעתון נותן תמונה נאמנה על חיי היומיום של הילדים וקובעת: "אילו היה

זה ספר מסוג אחר, הייתי מסיימת את הערותיי במילה השגורה מומלץ; אבל מבחינתי, קמרד, אינו מומלץ: הוא חובה."

התפרסם בפראג

ראש חודש, ביטאון הקהילות היהודיות בצ'כיה ובסלובקיה, מביא בגליון אוקטובר 2001 לציון 60 שנה להתחלת הטרנספורטים מן הפרוטקטוראט ולהקמת גטו טרזין. פרק על ההכנות להקמת הגטו מתוך ספרה של רות בונדי *יעקב אדלשטיין*, זקן היהודים הראשון של הגטו, שיצא לאור בדצמבר 2001 בתרגום צ'כי בהוצאת ספר בפראג.

בגליון נובמבר 2001 מביא ראש חודש פרק מספרה של לוציה אונדז' *יכובה על פרדי הירש בשם Pribeh Fredyho Hirsche*, שיצא לאור בהוצאה משותפת של מכון טרזינסקה איניציאטיבה והוצאת ספר. הספר צמח מעבודת תואר שני בעתונות בפקולטה למדעי חברה של אוניברסיטת קארל בפראג, ונכתב בעזרת מילגה מטעם טרזינסקה איניציאטיבה. בפרק שפורסם מסופר על מעצרו של פרדי הירש בעקבות ניסיונו ליצור קשר עם ילדי ביאליסטוק, שהובאו באוגוסט 1943 לטרזין ובאוקטובר 1943 נשלחו אל מותם, יחד עם המדריכים והמטפלים מקרב אסירי טרזין. בארכיון בית טרזין תרגום לאנגלית של עבודת המחקר על פרדי הירש מאת לוציה אונדז' *יכובה*.

*

במאמר סובלנות דתית לא ניתנת לחלוקה המתפרסם באותו הגליון מתייחס ד"ר ליאו פאוולט, מנהל המוזיאון היהודי בפראג, לדברי ההסתה נגד היהודים המופיעים באתר האינטרנט של הקרן המוסלמית בפראג, בין השאר על קץ מדינת ישראל וההכנות ל"תקופה הפוסט-ישראלית". בעיני ד"ר פאוולט בלתי נסב ל שדברי הבל כאלה יתפרסמו במדינה, המקיימת יחסים דיפלומטיים ידידותיים עם ישראל. ארגון הסטודנטים המוסלמיים בפראג הוציא בשנה שעברה חוברת בשם *זכות היהודים לפלשתינה* בצורת ויכוח דתי בין מוסלמי ונוצרי, ובה התייחסות לפרוטוקולים של זקני ציון ולתלמוד המתיר, כביכול, ליהודים לרמות כל מי שאינו יהודי. לאור לקחי העבר מסוכן מאוד, לדעת ד"ר פאוולט, לזרוע זרעי עימות דתי ברפובליקה הצ'כית הדמוקרטית, בה שוררת עתה סובלנות דתית.

האפר חזר לאושוויץ

השבועון הגרמני *די וולט* מביא ב-16 באוגוסט 2001 סיפורו של תומאס פנטל, שנשלח בדצמבר 1943 בגיל 15 מגטו טרזין למחנה המשפחות בבירקנאו. שם שימש אחיו הבכור הונזה, שהגיע למחנה שלושה חודשים לפניו, כראש צריף. האח השיג לתומאס את העבודה המבוקשת כנער שליחיות (Lauefer בשפת המחנה), אך הומת עם חיסול טרנספורט ספטמבר. עם תום המלחמה חזר תומאס לפראג, גם אמו שרדה, אך אחרי עליית הקומוניסטים לשלטון היא נישאה לבמאי הסרטים יוליוס אוסנברג והיגרה למערב. תומאס, שעבד כעוזר לבמאי הסרטים יז'י וויס, לא הורשה לצאת - הוא סולק מאולפני הסרטים והועסק כפועל. רק בשנת 1957 זכה להיתר יציאה, הצטרף אל אמו בפרנקפורט והחל את דרכו כבמאי סרטי עלילה בגרמניה. בשנת 1987 עשה פאנטל את הסרט הדוקומנטרי *טרזיינשטאט*, רציף רכבת לאושוויץ, אך הסרט, שנימת היסוד שלו "אסור

להיכנע" לא התאים לתחנות הטלוויזיה הגרמניות והוא לא הוקרן שם. תומאס פאנטל נפטר ביולי 2001 במינכן ובצוואתו ביקש להביא את אפרו לאושוויץ.

עולם הביניים (Zwischenwelt), כתב עת לספרות, מרי וגלות, שרואה אור בווינה, מפרסם בגליון אוקטובר 2001 מאמר מפורט של לודמילה חלאדקובה, עובדת בכירה של אתר ההנצחה הממלכתי בטרזין, על ילדים ובני נוער בטרזיינשטאט. המאמר מלווה ציוריי הילדים השמורים במוזי און היהודי בפראג.

Berlin Aktuell, ביטאון מדינת ברלין, הביא בגיליונו מאוגוסט 2001 ידיעה על קיום בית טרזין ופעילותו, שבעקבותיו נתקבלו פניות רבות מתושבי ברלין וסביבתה בדבר מידע על אסירי גטו טרזין לשעבר.

לוס אנג'לס טיימס הביא במאי 2001 את סיפורן של מריינה רו זנצווייג, עתה מרים יונג, ויז'ינה (עתה ג'ורג'ינה האבליק), ממורבסקה אוסטראווה, האחת יהודיה, השניה צ'כית אבנגלית, שהיו בנות אותה הכיתה וידידות בלב ובנפש עד גיל 12, כאשר הגליית מריינה לטרזין ומשם לבירקנאו הפרידה ביניהן. יונג עלתה אחרי המלחמה לישראל ומשם היגרה עם משפחתה בשנת 1959 לארצות הברית וחיה במישן וייחו (Mission Viejo) בקליפורניה. יז'ינה ובעלה ברחו ב- 1967 מצ'כיה הקומוניסטית והתישבו בבאלטימור. רק עתה, אחרי קרוב לשישים שנה וחפושים הדדיים ממושכים, נפגשו החברות, סופסוף, בביתה של יונג לפגישה נרגשת.

ספרי תורה מקהילות צ'כיות לשעבר

בחדשות אביב – קיץ 2001 באתר האינטרנט שלה, מדווחת רשת התורה הצ'כית (Czech Torah Network), שמרכזה בלוס אנג'לס, על הכנס הראשון שלה, שנערך בין ה- 27 ל- 29 באפריל אותה שנה. פתיחת המפגש התקיימה בבית הכנסת של קהילת בני יהושע בית ה' בגלנוויל, אילינוי, שברשותה ספר תורה מהעיר קולין, בקריאת שמות של 480 יהודי קולין שנספו בשואה. ביום השלישי לכנס נערכה סדנה בהשתתפות של יותר מ- 50 נציגים מקהילות אמריקאיות, שברשותן ספרי תורה מצ'כיה, שנפדו בימי המשטר הקומוניסטי על ידי קרן הזיכרון של ספרי התורה צ'כיים שמרכזה בלונדון. אף שברשות הקהילות על פני ארה"ב יותר מאלף ספרי תורה מצ'כיה ומורביה, לא כולן, בגלל חילופי הדורות, היו מודעות ל"ניצולי השואה" המצויים בקרבם.

רשת ספרי התורה הצ'כיים הצליחה לעורר בנציגי הקהילות מודעות לקשר הסימבולי עם ההיסטוריה היהודית ורצון לקיום קשרים עם העיר, שליהודיה היה שייך ספר התורה בעבר. בעקבות הכנס עמדה קהילת טמפל ישראל בסטייטן איילנד, מדינת ניו יורק, שברשותה ספר תורה מהעיר נאחוד, לערוך בסוף דצמבר 2001 תפילת שבת מיוחדת מוקדשת ליהודי העיר. קהילות אמריקאיות שונות החלו לחקור את תולדות יהודי מקום שממנו בא ספר התורה שברשותם (Humpolec, Uhrineves, Tabor, Kardasova Recice, Dvur Kralove ואחרים), מזכירים אותם דרך קבע בתפילות שבת, הזמינו שורדי "עירם" בצ'כיה לשיחות עם חברי הקהילה, קבוצות מתוכן נסעו לבקר במקום, קיימו שם טקסי זכרון והתחברו בדרך זו אל גורל יהודי צ'כיה שנספרו.

כל המעוניין בפרטים או בקשר נא לפנות ב - e-mail אל סוזן בוואר (Susan Boyer)

czechtorah@aol.com

*

חדשות של מרכז זיכרון השואה בדאלאס מסתיו 2001 מדווחות על הקשר שנוצר בעקבות פדיון ספר תורה מהזו יוביצה שבצ'יכה לכבוד בר המצו ווה של זכריה אלברט, ומסירתו בקיץ 2000 למרכז. בעקבות הקשר נסע ידיד משפחת אלברטס להזו יוביצה ומצא את בית הקברות היהודי, שהיה משותף לה ולקהילת פראסקולסי במצב של הזנחה והתפוררות. באוקטובר 2001 ערך מרכז השואה בדאלאס סיור לימודי באירופה, שכלל ביקור בוורשה, לובלין, טרבלינקה, אושוויץ וטרזין, וגם נסיעה להזו יוביצה. בתכנית בני הקהילה לדאוג לשיקום בית הקברות במקום.

הודעות ופניות

חברים המעוניינים לקבל מידע עדכני ואמין על כל האפשרויות הקיימות היום לקבלת פיצויים, בעניין הקרנות השונות, הסדרים עם הבנקים, החזרת הרכוש ועוד מוזמנים להתקשר למרכז המידע של ניצולי השואה בתל אביב, מס' טל: 03-6290015, פקס: 03-6292690.

*

חברים המעוניינים בביקור אנשי צוות בית טרזין בביתם לצורך העתקת מסמכים, מסירת עדות או מסירת מסמכים מקוריים, מוזמנים לפנות לאניטה חביב, מס' טלפון: 09-8335573.

*

מאגר הספרים בארכיון בית טרזין גדל ואנו זקוקים לספרן/נית מתנדב/ת לעזור ברישום ספרים. נא לפנות לסימה, טל: 054-543219.

טניה ברזני, רמת גן, מבקשת את עזרת קוראי דפי הקשר:

"אחי הבכור יוסף קאהן (Cahn), נולד ב- 25.8.1925 בווסלינג שליך קלן, גרמניה. הוא נשלח בפברואר 1942 עם שני אחים נוספים וההורים מאוטרכט, הולנד, למחנה ווסטרבורק וב- 4.9.1944 הם הגיעו לגטו טרזין. יוסף נשלח לאושוויץ ב- 29.9.1944 ומשם לבוכנוולד. במארס 1945 אחי היה עדיין בבוכנוולד. לדברי אבי החורג לפני מותו בשנת 1975 היה ידוע שאחי חי אי שם בהולנד. יתכן ששינה את שם משפחתו ואף את שמו הפרטי, אולי התחתן עם אשה לא יהודיה ולא רשום בקהילה היהודית במקום מגוריו. בחיפושים אחריו קיבלתי בשנת 1993 מעיריית קלן הודעה, שעל פי הכרטסת המרכזית (Bundeszentrale) רשום שם אחי ברשות הרנטות הארצית. אף על פי כן לא הצלחתי עד היום להגיע למידע נוסף. כל מי שיכול לספק שביב של מידע, נא לפנות אל: טניה ברזני,

רח' ברוריה 5, רמת גן 52526, טל.: 03/6134664 או 052/747584

*

רודי הרץ, מירטל ביץ', דרום-קרולינה שואל: האם מישהו זוכר קברט שהוצג בגטו בשם אסור לבני הנעורים (Fuer Jugendliche verboten). נא לפנות אל:

Rudi Herz, 4611 Socastee Blvd., Myrtle Beach, SC 29588, USA

*

יוסי אורבך, רעננה, מחפש אנשים שהכירו בתקופת השואה את סלי לינק (Sali Link), ילידת 1897, ואת גרטרודה לינק (1924) שהגיעו לגטו טרזין ב- 10.10.1942 מווינה ונשלחו לבירקנאו במאי 1944, את שרה אורבך (Auerbach), ילידת 1885, שהגיעה לטרזין מווינה ביולי 1942, ואת אידה האקר (Ida Hacker), ילידת 1924, הגיעה לטרזין מווינה באוקטובר 1942 ונשלחה לבירקנאו במאי

1944, ארבעתן שרדו. אחרונה ברשימה, פייגי פני באר (Feige Fanni Beer), ילידת 1860 מוינה, נשלחה לטרזין ביולי 1942. נא לפנות אל: יוסי אורבך, הל"ה 6, רעננה, טל.: 09 - 7749453

*

מעין לנדוי, ירושלים, מחפשת אנשים שהכירו את ברטה שווייצר שבאה לטרזין מברלין ונשארה בגטו עד סיום המלחמה ונפטרה שם זמן קצר אחרי השחרור. יחד עם ברטה הייתה רוזה פריאר מברלין שנשלחה מאוחר יותר לבירקנאו. נא לפנות אל: מעין לנדוי, צבי גרץ 18, ירושלים, 93111

*

אווה דושקובה, פראג, מבקשת לפרסם: הזמנה לכל אסירות מחנה הריכוז לנציג לשעבר אחרי המפגש המוצלח השנה בקהילה היהודית בפראג, אני מזמינה אתכן למפגש הבא, שעומד להתקיים ב- 19 באפריל 2002, שוב בבית הקהילה היהודית ברחוב מאיזלובה. כל המעוניינות נא לפנות אל: Eva Duskova, Mahulenina 1857/14, 162 00 Praha 6, Czech Republic

תגובות לדפי קשר מס' 51

שלמה שמידט, ירושלים, מעיר:

לקטע צמד מושבים (ע' 19): "אבא ז"ל לא ערך בטרזין טקס חופה וקידושין ל בנו שלמה ולחברתו פנינה ברגר, כפי שנכתב (נישאנו אחרי השחרור בנובמבר 1946). אגב, העתק אחת הכתובות בכתב ידו של ר' יצחק שמידט (זו של ברל הרשקוביץ ורעייתו רחל) מוצג במוזיאון בית טרזין." לקטע על הספר טרזיינשטאט (ע' 29) שבו מדובר על דעתו השלילית של ה. ג. אדלר על החינוך בגטו: "לפני יותר משלושים שנה פרסמתי בקובץ מס' 7 של מחקרי יד ושם, ירושלים 1968, מאמר בשם "החלוץ בטרזיינשטאט, השפעתו ופעולתו החינוכית", ובו מתחתי ביקורת על עמדותיו של אדלר בספרו 1941 – 1945, Theresienstadt, ובייחוד על יחסו השלילי כלפי אישיותו ופעלו שלי י עקב אדלשטיין, זקן היהודים הראשון של הגטו. נראה שיחס זה חוזר על עצמו."

ג'ון פרוינד, טורונטו, כותב באותו הנושא:

"אני די מזועזע מההערות המיוחסות לה. ג. אדלר בדבר הרמה המוסרית הירודה של הנוער בגטו טרזין. הייתי בן שתיים- עשרה כשהגעתי לטרזין וצורפתי למען L - 417. שם למדתי את הדרך האידאלית כיצד לחיות ולנהוג כלפי הזולת. המדריך שלי, ארנה אהרליך (עתה ארבן), היה לי מורה יקר. גם מדריכים אחרים החדירו בחניכיהם את העקרונות המוסריים הגבוהים ביותר. אנחנו, כל אלה שנותרנו בחיים, חייבים חוב תודה למדריכים אלה שעבדו תחת השגחתו של פרדי הירש." לשימוש במונח נערי בירקנאו (ע' 11 ו- 23) מעיר ג'ון פרוינד:

"כנראה שאין פטנט על השימוש במונח Birkenau Boy. כפי שאני ואחרים מבינים אותו, דהיינו נער שהיה בין תשעים הנערים בני 13 עד 15, שהיו במחנה המשפחות בבירקנאו ושהם בחר מנגלה והוציא אותם מן המחנה הנדון למוות.

כמחציתם שרדו אחרי המלחמה . שלושים ושישה מאתנו - בצפון אמריקה , צ'כיה, אוסטרליה, ישראל ודרום אמריקה - עדיין בחיים."

ד"ר וולף מורמלשטיין, רומא, מתייחס לקטע התבלטות קשה בעמוד 21 על ספר חדש על הרב ליאו בק : " לפי מיטב ידיעתי הכריז בק רק בש נת 1948, באסיפת יהודים גרמניים בארה "ב (ולא בשנים 1945 - 1946) שהיה לו ב – 1943 מידע על יעדס האמיתי של הטרנספורטים . מישהו שנשלח לכל המאוחר בינואר 1943 לאושוויץ לא היה יכול לדעת על בואו של ליאו בק לטרזין בסוף ינואר 1943. אסיר נמלט מאושוויץ היה חייב להיות בקיא בשפה הצ'כית כדי להגיע דרך מורביה ובוהמיה לטרזין, על כן לא מתקבל על הדעת, שזה היה יהודי מגרמניה . מתקבל יותר על הדעת, שיהודי (או יהודי למחצה) צ'כי היה יוצר מגע עם אלוף הליגות הצ'כיות ד"ר יוסף בק. עובדה היא, שאלוף בק נעצר בגטו אחרי חיפוש לילי ונשלח לפי הו ראה גרמנית בטרנספורט ספטמבר 1943 לבירקנאו. הערותיו נועדו רק לעודד את המחקר ההיסטורי , תפקידם של הקצינים הצ'כיים בטרזין לא נחקר עדיין."

דמי חבר

כפי שאתם רואים מתוכן דפי הקשר האלה , פעולתו של בית טרזין מתרחבת ומעמיקה , עניין הציבור הרחב בגטו טרזין ותולדותיו הו לך וגובר , הן הודות למאמצים הבלתי נלאים של חבורת העובדים והמתנדבים הקטנה , גם הודות לתמיכה הנאמנה של חברינו . דמי החבר הם היסוד עליו בנויה פעילות בית טרזין, וכל אחד מאתנו מחויב בהמשכה . אנא, העבירו ללא דיחוי את דמי החבר לשנת 2002, הבאה עלינו, כך נקווה כאופטימיסטים כרוניים, לטובה :

100 ש' לחבר, 150 ש' לבני זוג

חברים וידידים המעוניינים לתרום , פרטי חשבון הבנק של העמותה : בית טרזין, בנק לאומי, מס' סניף 958, מס' חשבון : 11810/25. כתובת הבנק : לאומי, סניף הרצליה פיתוח , כיכר דה שליט , הרצליה פיתוח.

מערכת : רות בונדי, טל בשן, עליזה שילר ואניטה טרסי, **כתיבה** : רות בונדי וטל בשן,

תרגומים : חווה ומרדכי לבני

